

विजय काचरे

भव्य

दिव्य

अवाढव्य

भव्य दिव्य अवाढव्य

विजय कचरे

ई साहित्य प्रतिष्ठान

भव्य दिव्य अवाढव्य

विजय कचरे

BHAVY DIVYA AVADHHAVYA BY .VIJAY KACHARE

vijaykachare@gmail.com

मोबाईल: ९८ २२ १६ २१ ८१

प्रकाशक: ई साहित्य प्रतिष्ठान

सर्व हक्क : सौ.विशाखा कचरे

अक्षर जुळणी :

विश्वमंगल निर्मिती

द्वारा: विजय कचरे

डी १७, गुरु गणेश नगर

क्रेथरुड पुणे ४११ ०३८

मोबाईल: ९८ २२ १६ २१ ८१

मुखपृष्ठ रेखाटन Samhita Hiswankar

( ) या विनोदी कथासंग्रहातल्या कोणत्याही कथेचे ध्वनी प्रसारण अथवा प्रसार माध्यमातून सादरीकरण करण्याआधी लेखकची लेखी अनुमती घेणं आवश्यक आहे.

( ) सर्व कथांमधील पात्र, प्रसंग आणि घटना पूर्णपणे कल्पनिक असून त्याचा वास्तव जीवनाशी क्वहीही संबंध नाही. तसं आढळल्यास तो योगायोग समजावा.

Published on : 26 january 2014

- विनामूल्य वितरणासाठी उपलब्ध
- आपले वाचून झाल्यावर आपण हे फॉरवर्ड करू शकता.
- हे ई पुस्तक वेबसाईटवर टेवण्यापूर्वी किंवा वाचनाव्यतिरिक्त कोणताही वापर करण्यापूर्वी ई साहित्य प्रतिष्ठानची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे.
- या पुस्तकातील लेखनाचे सर्व हक्क लेखकाकडे सुरक्षित असून पुस्तकाचे किंवा त्यातील अंशाचे पुनर्मुद्रण किंवा नाटक, सिनेमा, सिरियल, स्टेज शो किंवा तत्सम रूपांतर किंवा भाषांतर करण्यासाठी लेखकाची परवानगी घेणे आवश्यक आहे.

ई साहित्य प्रतिष्ठान ही कवी, लेखक व वाचकांनी मिळून चालवलेली चळवळ आहे. नवीन उदयोन्मुख लेखकांसाठी हे व्यासपीठ आहे, आणि खेडोपाडी व देशोदेशी पसरलेल्या मराठी वाचकांसाठी वाचनाचे साधन आहे. ई पुस्तके. आता स्मार्टफोनवर डाऊनलोड करून किंवा ऐपद्वारे वाचता येतात. आपण या चळवळीचे भाग होऊ शकता. आपल्या ओळखीच्या लोकांचे ई मेल पत्ते पाठवा. त्यांनाही विनामूल्य ई पुस्तके पाठवू. नवीन वाचक आणि नवीन लेखकांचे या चळवळीत स्वागत आहे

साहित्य प्रतिष्ठान

जगण्याला नवा रंग, नवा अर्थ देणाऱ्या
श्रीरंगास...

विजय काचरे

श्री विजय काचरे यांचे प्रकाशित साहित्य

- सब्यापसव्य (कथासंग्रह) १९८०
- वाचनोपनिषद (समिक्षालेखसंग्रह) २००३
- पर्यावरणशास्त्र (पाठ्यपुस्तक) २००५
- क्रांतिवीर वसंतराव नाईक : काल आणि कर्तृत्व (चरित्र) २०१२

अनुक्रम

०१. अमरधाममधलं अजरामर सूत्रसंचालन...
०२. आलीया भोगासी असावे सादर
०३. भव्य दिव्य अवाढव्य ...
०४. बिन पगारी...फुल अधिकारी...
०५. ताणू किती...ताणू किती..कर्यशाळा दचक्ली
०६. छबीताईच्या पाककृतीतली खुबी...
०७. मंगल कर्यालय बायांनी आक्रमिले! !
०८. पसायदान हे
०९. अशी ही श्रद्धांजलीची तऱ्हा.
१०. जिवन्त भुताची कथा
११. गाडयांचा ताफ़ गेला...
१२. ढवळी पवळी खिल्लारी जोडी

पूर्व प्रसिद्धी :

जत्रा मासिक ,महाराष्ट्र टाइम्स, लोकसत्ता दिवाळी अंक, लोकसत्ता हास्यरंग पुरवणी, नगारा दिवाळी अंक, जनता टाइम्स दिवाळी अंक .जागृती दिवाळी अंक.

०१. अमरधाममधलं अजरामर सूत्रसंचालन ...

“हालो...केण ? विमलताई क्व? मी महिपतराव बोलतोय...”

“हो.. मीच बोलत्येय..”

“हां...मोब्या अशासाठी केला...की ...आत्ता सक्कळी सक्कळी सायेब गेले. म्हंजी सरगवासी झाले!”

“ऑ.. अग्गबाई !”

“हां.. त्यांचं फ्युनरल दुपारच्याला ठरलय... त्याचा टेबल प्रोग्राम करायची डूटी माज्यावर आलीयं...तवा तुमच्या मदतीची गरज हाये.. म्हंजी सूत्र संचालनाची...तवा तुमी यावा...घेयाला झेन मारोती पाटवतो.. जरा येळानं...”

“ऑ ? अहो महिपतराव...कसं शक्य आहे हे...तिथं सूत्र संचालनाची खरंच गरजच नसते ... हो...”

“ह्ये बगा ताई .. आता .. तुमी नाई क्वई म्हनू नक्क...सायेबाला वाजत गाजत वाटी लावायचंय... तवा तुमचं आढवेढं अजाबात चालायचं नाई. तुमच्याच नावाची आरडर आली हाय .. वरतून...आख्ख्या जिल्हयांतनं बडी बडी मंडळी येनार हायेत फ्युनरल सेरेमनीसाठी ...तवा आता मान राखा समद्यांचा...तुमच्या बिदागीची जिम्मेदारी माज्याकडे लागली. बंद करतो हां मोब्या...”

“हॅलो... हॅलो...हॅलो...”

विमलताईनी बंद झालेल्या मोबाईलकडे हताशपणानं बघीतलं आणि त्यांच्या डोळयांसमोर भर दिवसा क्वजे चमकून गेले. गेल्या दहा वर्षांत त्यांच्या सूत्रसंचालनाचा बोलबाला संपूर्ण परिसरात झालेला होता. रटाळ कर्यक्रमही रसाळ करण्यात विमलताईचा हातखंडा होता. साध्यासुध्या शब्दांच्या साह्यानं अफ्लातून क्रेटया करुन त्या बाजी मारुन जायच्या. आगळे वक्त्रांच्या ‘साठी’ च्या समारंभात त्यांची बुद्धी ‘नाठी’ झालेली नाही, त्यांनी ‘गाठी’ ला क्वय क्वय बांधलं?त्यांच्या ‘पाठी’ ‘पोटी’ केण केण आहेत हे विमलताईनी दिलखुलासपणे सूसंमध्ये गुंफलं आणि आगळे आडनावाला बगळे, क्ववळे, केवळे,शहाळे,शेवाळे,सावळे असे सगळे ‘ळे’ जोडून क्रेटयांची आतिषबाजी सादर केली! असा क्रेटयांचा महोत्सव किंवा महावर्षाव लोकांच्या चांगलाच स्मरणात राहिला!

आतापर्यंत आपण सभा समारंभाच्या "तोरणदारी " सूत्रसंचालन केलं आज " मरणदारी " जाऊन आपलं क्वसब पणाला लावायला पाहिजे या निर्धारानं विमलताईनी क्वंबर क्वसली. त्यांनी सूसंच्या नव्या जुन्या डायन्यांवरची धूळ झटकली. तुक्करामाच्या " आम्ही जातो आमुच्या गावा " यासारखे अभंग आणि भा. रा. तांबे यांच्या "मरणात खरोखर जग जगते " "जन पळभर म्हणतील हाय हाय" इत्यादी क्वविता मनाशी घोकल्या आणि त्यांचा सूसंमध्ये कुठे कुठे चपखल वापर करायचा हे त्या ठरवू लागल्या.

झेन मारोती घेऊन महिपतराव आले. चालत्या गाडीत ते विमलताईना क्वर्यक्रमाची रुपरेषा सांगू लागले :

“हये पघा बडी बडी धेंडं भाषनं ठोकनार हायेत. परत्येक जन केनच्या ठिकनी पदाधिकारी हायेत याची लिष्ट मी बनवली हाय.. ती ही घ्या...तुमी वजे वजे बेजवार हये समदं वाचून दावायचं. ऐन टायमाला केनाला डायरेक्ट श्रदांजली वावीशी वाटली तर त्याला बी बोलू देयाचं...आन सायेबाचं होल लाईप ,लाईपस्टाईल आन क्यारेक्टर क्वर करत आधनं मधनं खुलवून सांगायचं. त्यांच्या लेकी सुना लेक जावाई आनि गाववाल्यांना केवढं दुख झालं हये समदं तुमाला ठाव हायेच. हां ही घ्या सायेबाची बायोग्रापी. ती चाळा आन शोकसभेमधी कय बी चावळा.. मी आता गप गुमान राहतो. चालू करा तुमचं वाचन... चिंतन... मनन...”

सुन्न झालेल्या विमलताई साहेबांच्या निवासस्थानी जाऊन पोचल्या. तिथलं वातावरण अतिशय गंभीर होतं. वयाची नव्वदी पार केलेल्या साहेबांचं पार्थीव मध्यभागी फुलांनी झाकलं होतं. अंत्यदर्शनाची रीघ लागली होती. शेजारच्या दालनात पत्रकर आणि चॅनलवाले एकेकला गाठून बोलतं करत होते. विमलताईनी तिथंच ठिय्या मारुन सूसंची पूर्वतयारी सुरु केली.

अंत्ययात्रा निघण्यापूर्वीच महिपतरावांनी विमलताईची रवानगी अमरधामकडे केली. तिथं टेबल , खुर्च्या, माईक आणि साउंड सिस्टीम पाहून विमलताई चक्रवून गेल्या. एरव्हीच्या कार्यक्रमांना अशशी तयारी पाहिली की त्यांना कमालीचं स्फुरण चढायचं. सूत्र संचालक म्हणून आपली जागा त्या चोखंदळपणे ठरवायच्या. आज मात्र त्यांना गर्भगळीत झाल्यासारखं वाटू लागलं! त्यांची अवस्था महाभारतातल्या अर्जुनासारखी गलितगात्र झाली. ‘आपुले मरण पाहिले म्या डोळा ,तो जाहला सोहळा अनुपम्य’ या तुकेबाच्या अभंग ओळीवर त्या मनोमन पोचल्या !!

पण डगमगून जातील त्या विमलताई कसल्या? त्यांनी खरोखरच कंबर कसली आणि सूसंचा सगळा सोपस्कर यथास्थित पार पाडायला कसलेल्या सूत्रसंचालिक म्हणून त्या सिद्ध झाल्या. व्यासपीठावर केण कुठं स्थानापन्न होणार याची माहिती त्यांनी कढून घेतली. तपशीलवार कार्यक्रम पत्रिक तयार केली. अमरधाममध्ये जमलेल्या लोकमधनं संभाव्य वक्ते त्यांनी हेरले आणि सूसं विमलताई करणार हे हेरुन कहीनी आपला बोलण्याचा मनोदय त्यांच्याजवळ बोलून दाखवला! अशी पंचवीस तीस वक्त्यांची यादी झाली. अंत्ययात्रा पोचल्यावर त्यात आणखी पंधरा वीसची भर पडेल हे जाणवून विमलताई हबकून गेल्या!

एवढं सगळं होत असताना साहेबांची अंत्ययात्रा अमरधाममध्ये येऊन पोचली.

ढकळाढकलीतनं महिपतराव विमलताईजवळ आले. त्यांना क्रिकेटसारखी रनिंग कॉमेन्ट्री सुरु करायला सुचवू लागले पण साहेबांचे छोटे चिरंजीव रडत रडत धावून आले. त्यांनी विरोध दाखवला आणि विमलताईची ‘धावत्या समालोचनाच्या धर्मसंकटा’ तनं सुटका झाली.

इकडे व्यासपीठावर मांडलेल्या खुर्च्यावर भलतीच बडी आणि स्वयंघोषित मंडळी स्थानापन्न झाली होती. त्यांना बघून महिपतराव चक्रवून गेले! त्यांनी विमलताईच्या हातात दिलेल्या यादीचा आणि आसनस्थ मंडळीचा मेळ बसेनासा झाला. तेव्हा महिपतराव विमलताईना कनांत म्हणाले

“आता कय बी करा... आन हाना कसंबी सूतर संचालन .. !”

प्रसंगावधान राखून विमलताईनी धीर गंभीर आवाजात सूसं सुरु केलं. साहेबांचं नव्वद वर्षांचं कृतार्थ जीवन लोकांसमोर उभं केलं. अभंग,सुभाषितं,सुवचनं यांनी सूसं सजवायला सुरवात केली. तेवढयात “आता पब्लिकला बोलू द्या ” अशा सूचना हलक्या आवाजात यायला लागल्या.

विमलताईनी महिपतरावाच्या यादीनुसार एकेक पदाधिकऱ्याचं नाव पुकरायला सुरवात केली. अमरधामच्या केनाकेपऱ्यातनं, कुठून कुठून एकेक जण येऊन साहेबांना श्रद्धांजली वाहू लागला. विमलताईना हायसं वाटलं. साहेबाविषयी समाजात केवढा आदरभाव आहे याची त्यांना कल्पना आली. अमरधाममधलं आपलं आजचं सूत्र संचालन लोकमानसात अजरामर होणार असं त्यांना वाटू लागलं.

निम्मी अधिक भाषणं पुरी होत असताना विमलताईच्या हातामध्ये इकडून तिकडून चिठ्ठया येऊ लागल्या. अशा आलेल्या पाच सहा चिठ्ठया न वाचताच त्यांनी पर्समध्ये कोंबल्या. अशा चिठ्ठया सूसं आवडल्याच्या असतात, असा त्यांचा पूर्वानुभव होता!

शेवटी गीतेच्या पंधराव्या अध्यायाच्या पठनानंतर “साहेबांना श्रद्धांजली वाहण्यासाठी सर्वांनी पाच मिनिटं स्तब्धता पाळावी ”अशी अध्यक्षानी सूचना करुन आपल्या हातातलं मनगटी घडयाळ कढून स्वताच्या डोळयांसमोर धरलं. दोन मिनिटांनंतर थोडी फर चुळबुळ सुरु झाली तरी अध्यक्षांनी पाच मिनिटं पुरी होईपर्यन्त आपली “ध्यानावस्था” सोडली नाही! त्यामुळे पब्लीकचा नाइलाज झाला!!

झेन मारोतीत बसून विमलताई आपल्या घरी पोचल्या. यथावकश पर्समध्ये कोंबलेल्या चिठ्ठया कढून वाचायला सुरवात केली आणि पुन्हा एकदा त्यांच्या डोळयांसमोर भर दिवसा कजवे चमकू लागले!

पहिल्या चिठ्ठीत लिहिलं होतं, “माला सायेबाच्या विलेक्शनमदील भ्रष्टाचाराबदल बोलाचं हाये. परमिशन द्या ” दुसरी चिठ्ठी म्हणत होती, “सग्या सोयऱ्याचं भलं करऱ्याशिवाय साह्येबांनी कय क्येलं? कुमया खुलासा करावा .”

तिसरी चिठ्ठी कम्हत होती, “धुतल्या तांदुळावानी केन? तुमी आमी की साहेब ?”

एकेक चिठ्ठी वाचता वाचता सूत्र संचालिक विमलताईनी डोक्यावर हात मारुन घेतला !!

ooooo

(लोकसत्ता हास्यरंग पुरवणी डिसेंबर २००८)

०२. आलीया भोगासी असावे सादर

त्र्यंबकेश्वर जवळ आल्याच्या खुणा दिसू लागलाच बजरंगरावांना आनन्दाचं भरतं आलं. या तीर्थक्षेत्राला त्यांनी अनेकदा भेट दिली असली तरी प्रत्येक वेळी त्यांना होणारं समाधान अपूर्व असायचं. पाच वर्षांपूर्वी ते वन विभागाच्या नोकरीतून निवृत्त झाले. एक अर्थानं एकन्तातनं लोकन्तात आले. घरातल्या जबाबदाऱ्या मुलांवर सोपवून ते नातलगांकडे वर्षश्राद्ध, लग्नकार्य, साखरपुडे अशा निमित्तानं हजेरी लावू लागले. वयोमानुसार त्यांच्या हालचाली मंदावल्या असल्या तरी त्यांचा उत्साह अचंबित करायचा. गावजेवणासारख्या कार्यक्रमात पंगतीच्या पंगती वाढण्याची त्यांना हौस होती. लग्नकार्यात बॅण्ड वाजंत्रीच्या ठेक्यावर ते देहभान विसरून नाचायचे. कोणत्याही सार्वजनिक क्रमात स्वतःला झोकून देण्यात त्यांचा हातखंडा होता.

बजरंगराव आज त्र्यंबकेश्वरला अशाच एक लग्नासाठी आले होते. त्यांच्यासोबत त्यांचा भाचा सदाशिव होता. लग्न संध्याकळचं असलं तरी हे दोघं सकळीच येऊन पोचले. त्यांनी लग्नघरी जाऊन आगमनाची वर्दी दिली. दोघांना फराळ करण्याचा आग्रह झाला तेव्हा बजरंगराव म्हणाले,

“अहो, एवढा तीर्थक्षेत्री आलो आहे तेव्हा अनाशेपोटी त्र्यंबकराजाचं, निवृत्तीनाथाचं दर्शन उरकतो अन् मम येतोच की ताव मारायला...”

ते सदाशिवाला सोबत घेऊन बाहेर पडले. त्याला सोबतीच्या मुलांसह मांडवात धुमाकूळ घालायचा होता. पण मामांनी त्याचं बखोट पकडून आपल्या सोबत घेतलं. तोही अनाशे पोटी लग्नघरातनं बाहेर पडला.

त्र्यंबकेश्वराच्या मंदिरासमोर भली मोठी रांग लागलेली त्यांनी पाहिली. तिच्यात उभं राहिलं तर दुपारचे दोन वाजणार अन् सदा आणखीनच भुकेजला होईल याचा अंदाज बजरंगरावांना आला. त्यांनी मंदिराच्या कळसाचं दर्शन घेण्यातच समाधान मानलं.

तिथनं ते सदासह कुशावर्ततीर्थावर जाऊन पोचले. सदाला पिशव्या राखायला बसवून त्यांनी पुनश्च सचैल स्नान केलं. भिजलेला नाडीचा ऐसपैस लंगोट, बंडी, धोतर आदी कपडे त्यांनी कठावर आडवेतिडवे वाळत घातले. ते वाळेपावेतो तिथं नुसतंच बसून राहण्यापेक्षा जवळच असलेल्या विठोबारायाच्या देवळात जाऊन यायचं त्यांनी ठरवलं. पंढरपुरी गेल्यावर भिवरेच्या तिरी कपडे वाळत घालून नगरप्रदक्षिणा करण्याची त्यांची सवय होती. आपले कपडे, सामानसुमान श्रीहरी ‘जातीनं’ राखतो अशी त्यांची श्रद्धा होती. मामा आपले कपडे असे बेवारस सोडून इतरत्र कसे जाऊ शकतात, याचं सदाच्या बालमनाला कोडं पडलं.

सकळचे दहा वाजले तरी विठोबारायाच्या देवळात शुक्रशुकट होता. एखाद दुसरा भाविक यायचा. दुरनंच दर्शन घेऊन माघारी फिरायचा. एक भाविकनं विठोबारायाच्या गाभाऱ्याबाहेर प्रदक्षिणा घालण्यात स्वताला गुंतवून घेतलं होतं. दुसरा पहारेकरी भाविक गाभाऱ्यात उभं राहून अखंड वीणा वादन करण्यात मग्न होता.

बजरंगरावांनी प्रसन्न चित्तानं घण्टानाद करत देवळात प्रवेश केला. मुखानं हरीपाठाचे अभंग गुणगुणत विठोबारायाच्या साजिऱ्या मूर्तीचं डोळे भरून दर्शन घेतलं. तिला पाठ न दाखवता ते गाभाऱ्यातनं बाहेर पडताना वीणा वादन करणाऱ्या पहारेकऱ्याला त्यांचा धक्का लागला. त्यांनी लगेच लीन होऊन क्षमा याचना केली. पहारेकऱ्यानं त्रासिक नजरेतनं कटाक्ष टाकत थंडा प्रतिसाद दिला.

बजरंगराव प्रदक्षिणा मार्गाला लागले. दहा प्रदक्षिणा पुऱ्या झाल्यावर अकरावी प्रदक्षिणा घालून लग्नघरी परतायचं त्यांनी ठरवलं. त्याच्या पाठोपाठ फिरणारा सदाशिव चांगलाच भुकेला झाला होता. मामांचं भराभर चालणं अन् सदाचं त्यांच्यामागे धावणं असा शिवाशिवीचा खेळ चांगलाच रंगला. लग्नघरी हुंदडण्याचा मोह टाळल्याची त्याच्या मनाची रूखरूख कमी झाली. त्र्यम्बकेश्वराच्या मंदिरासमोरची भली मोठी गर्दी, कुशावर्त तीर्थावरची आंघोळीची लगबग अन् आता मारुतीरायाच्या देवळातला एकन्त अनुभवून त्याला बरंच वाटलं होतं. आता आपल्याला परत लग्नघरी जायला मिळणार अन् खायला व पुन्हा हुंदडायला मिळणार याच आनन्दात तो होता.

‘देवचिये दारी उभा क्षणभरी, तेणे मुक्ती चारी साधियेल्या’ असं पुटपुटत बजरंगराव चपला स्टॅण्डकडे निघाले. तेवढ्यात सभा मंडपातनं आवाज आला,

“म्हाराज ,आत या की जरा.. ”

बजरंगरावांचं लक्ष अखंड वीणावादन करणाऱ्या पहारेकऱ्यानं वेधलं.

“कय म्हणताय माऊली ?” बजरंगरावांनी आस्थापूर्वक विचारत गाभाऱ्यात पुन्हा प्रवेश केला. तिथं हवा खेळायला अजिबात जागा नव्हती. छताला टांगलेली एकलती एक मरक्युरी मरतुकडा उजेड पाडत होती.

“जरा घ्या की ही इना.. फ्हाटी पाच वाजल्यापासनं गळ्यात हाय माज्या...आट वाजेला सोडायला जोडीदार येनार होता तो कऱई आजून आला नाई.. आकरा वाजलं आसतील ना.. ”

“हो...हो... द्या की ती वीणा...आज आमच्या हातनं विठोबारायाची सेवा घडण्याचा योग दिसतोय...द्या. द्या . सावकश जाऊन या...” बजरंगरावांना उत्साहाचं भरतं आलं. आपले मामा गळ्यात वीणा धारण करून कसे आगळे वेगळे दिसताहेत याचं सदाला कुतूहल वाटू लागलं.

“क्रेपऱ्यावरच्या हाटलीत च्या पानी करतो आन् लागलीच येतो बघा. ” बोलता बोलता पहारेकऱ्याचं लक्ष सदाशिवाकडे गेलं.

“तू येतो कऱ रं माझ्यासंगं. ”

“नक्रे.. नक्रे.. आम्हाला लग्नघरी लागलीच निघायचंय.. फक्त त्याच्यासाठी शेवपापडी घेऊन या. हे घ्या पैशे..”

बजरंगरावांनी दिलेली वीसाची नोट घेऊन पहारेकऱ्यानं पडत्या फळाची आज्ञा मानून धूम ठोकली.

वीणा हातात घेताच बजरंगरावांना गाथेतले अनेक अभंग एक पाठोपाठ आठवू लागले. अखंड सप्ताहात केवळ वीणा वादन अभिप्रेत असलं तरी बजरंगराव एकेक अभंग गुणगुणू लागले. ‘जे कऱ रंजले गांजले’ ही अभंगाची ओळ सदाशिवाला ‘जे करंजे गंजले’ अशी ऐकू आली. तरीही तो एक ठिकणी निमूटपणानं बसून पहारेकऱ्याची अन् शेवपापडीच्या पुड्याची वाट पाहू लागला. सभामंडपातल्या सगळ्या खांबांना आलटून पालटून शिवण्याचा त्याचा खेळ सुरू झाला.

बारा वाजून गेले तरी पहारेकरी येण्याची चिन्ह दिसत नव्हती...सदाशिवाच्या पोटात भुकेनं कऱवळे केकळू लागले. बजरंगरावांच्या पाठान्तराचा साठा संपत आला. जांभई आवरून ते मुकटयानं वीणा वादन करत राहिले. वयोमानानुसार पाय दुखू लागल्यानं खाली बसण्याची इच्छा प्रबळ झाली पण पहारेकऱ्यानं पहारा देताना असं खाली बसायचं नसतं, वीणा बंद करून खाली ठेवायची नसते हे नियम त्यांना अवगत होते. वीणेच्या तारांवरनं सराईतपणे फिरणारी त्यांची बोटं अधनंमधनं चांगलीच थरथरू लागली. एखाद दुसरा दर्शनार्थी देवळात येत होता. लगेच जात होता.

एकच्या सुमाराला सात आठ बायकांचा घोळक दर्शनासाठी आला. मिळून सगळ्याजणीनी जाताना बजरंगरावांनाही वाकून नमस्कर केला. खाली वाकलेल्या महिलांना त्यांची चुळबुळ दिसणं शक्यच नव्हतं. त्यांच्यापैकी कुणालाही वीणा देऊन स्वताची सुटका करून घेणं बजरंगरावांना प्रशस्त वाटलं नाही तरीही बजरंगराव घोळक्यातनं मागे राहिलेल्या महिलेला हलक्या आवाजात म्हणाले,

“ताई.. बाहेर कोणी पहान्याला तयार असलं तर त्याला आत पाठवता का जरा.”

ती महिला मान झोलावून बाहेर पडून दिसेनाशी झाली. अर्ध्या तासानं वारकरी वेशातली एक व्यक्ती आपल्याकडे येताना बजरंगरावांना दिसली. त्यांच्या आशा पल्लवीत झाल्या.

“पाया लागू म्हाराज.. कोण गावचं तुमी? त्या बाईनं निरोप पोचवला तुमचा म्हणून आता क्रमधंद्याच्या टायमाला आत आलोय.”

“पाया लागू म्हाराज.. मी श्रीरामपुराहून आलोय.. आपण?”

“मी या देवस्थानचा चेरमन आहे.. नरहरीबुवा म्हणतात माला. देवळाभायेर गुलाल बुकक्याचं दुकन आहे आपलं. पहिला पहारेकरी क्वापासनं गायब झाला?”

“अकरा वाजता. आता दीड वाजत आला तरी पत्ताच नाही त्याचा..” बजरंगराव त्रासिक तक्रारीच्या सुरात उद्गारले. नरहरीबुवा देवस्थानचे चेरमनच असल्यानं ते वीणा खांद्यावर घेऊन आपली सुटका करतील असं त्यांना वाटू लागलं. पण त्यांनी बाह्या सावरत बजरंगरावांचीच उलट तपासणी सुरू केली.

“केन होता तो हरामखोर .... तुमच्यासारक्या देवमानसाला लटकवून गावभर हिंडायला गेला तो? ऑ ?”

“त्याचं नाव काही माहित नाही बुवा...”

“नक्कीच.. नारोबाच आसनार तो... त्यालाच ही लत आहे... महिन्या दोन महिन्यातनं तो आसाच वागतो.. तुमी चालू द्या वीना.. आता त्याला शोधून आनतो तुमच्यासमोर.. मग असा झाडतो की बगतच राल तुमी..”

धोतराचा सोगा सावरत नरहरीबुवा तरातरा बाहेर पडून दिसेनासे झाले.

जडशीळ बोटानी बजरंगराव पुन्हा वीणा वादन करू लागले. “आता कोठे धावे मन.. तुझे चरण देखलिया ....” ही अभंगाची ओळ ते आर्त स्वरात गुणगुणू लागले!

अडीच वाजण्याच्या सुमाराला बजरंगरावांना दोन व्यक्ती देवळात शिरताना दिसल्या. नरहरीबुवांच्या शिव्यांचा पट्टा चालू होता. नारोबा नामक पहारेकरी खाल मानेनं निमूटपणानं बजरंगरावासमोर येऊन उभा ठाकला!

“कोठे गेला होतात माऊली... इतका वेळ...” बजरंगराव बोलण्यातलं मार्दव जपत विचारू लागले. देवाच्या दारी उगाच त्रागा दाखवण्यापेक्षा समजुतदारपणा ठेवण्यात हंशील आहे, असं त्यांना वाटलं. दुसरीकडे अखंड नाम सप्ताहात आपल्याला दोन अडीच तास अनाशा पोटी पहारा देण्याचं पुण्य गाठीला बांधता आलं याचं आंतरीक समाधान त्यांच्या मनात दाटून आलं.

“म्हाराज .. देवाच्या पुढं खोटं नाई बोलत... जुलाब... लई जुलाब झाले माला... ह्ये बगा.. धोत्राचा सोगा कसा पान्यानं गच्च भिजलाय... माला वाटलं जोडीदार आलाच असलं.. बारा वाजेला त्यानं तुमच्यासारक्या देवमानसाची सुटका केलीच आसलं...”

“डामरटा.. बास झाले तुजे बहाने.. म्हाराजांच्या पाया पड आन घे ती वीना गळयात चटदिशी...”

नरहरीबुवा नारोबाला बखोटीला धरून बजरंगरावांच्या पायांशी ढकलत म्हणाले.

नारोबांनी वीणेचा भार खांद्यावर घेताच बजरंगरावांनी सुटकेचा सुस्करा सोडला. बैलाच्या मानेवरचं जू बाजूला होताच त्याला जसं वाटतं तसा भूतदयावादी अनुभव बजरंगरावांना आला. त्यांनी सभामंडपात जाऊन एक खांबाला टेकून बसक्या मारली. इतक वेळ बसून बसून कंटाळलेला सदाशिव आता आपल्याला जायला मिळणार या आनंदात उठून उभा राहिला.

बाहेर गेलेले नरहरीबुवा पंधरा वीस मिनिटांनी लगबगीनं आत आले. त्यांच्या हातात ताट होतं. त्यात शाल, हार, नारळ, बुक्याची पुडी आणि शेवपापडीचा पुडा होता. त्यांनी बजरंगरावांच्या कमाळी बुक्या फसत गळयात हार घातला अन् खांद्यावरनं शाल पांघरत हातात प्रसादाचा नारळ दिला. भुकेनं व्याकुळ झालेला सदाशिव आशाळभूतपणानं शेवपापडीच्या पुड्याकडे पाहत होता. त्याला देताना ते पुटपुटले,

“लेकरू लईच टांगलं गेलं.. त्या हरामखोरापाई ”

बजरंगरावांकडे वळत ते म्हणाले,

“म्हाराज.. आपली माफी मागतो...मी. देवस्थानच्या पंच कमेटीकडनं आपल्यासारक्या देवमानसाचा सत्कर करायला मिळाला आमाला.. हे बी आमचं भाग्यच म्हटलं पाईजेल आहे. चाला भायेर चाहा पानी घेऊ आपन .”

बजरंगरावांनी चहापाण्याला नकर देऊन देवळातनं कढता पाय घेतला. भुकेनं व्याकुळ झालेल्या सदाची पावलं जडशीळ पडत होती.

ते लग्नघराच्या वाटेला लागले तेव्हा दुपारचे पावणे चार वाजले होते. लग्नाचा मांडव दिसू लागला तेव्हा सदाशिव कहीतरी आठवून एकदम किंवाळला,

“मामा...आपले कपडे तिकडंच राहिले. कुशावरतावर!”

बजरंगरावांच्या डोळ्यांसमोरनं भर दुपारी तारे चमकू लागले!

ooooo

(जत्रा मासिक ,मे २०१३)

०३ भव्य दिव्य अवाढव्य ...

संपतराव वयाची ७४ वर्ष पूर्ण करून पंच्यात्तराव्या वर्षात जातील याची पहिली चाहूल सर्जेरावांना लागली. या घटनेला 'आमरुत मोहोत्सव' म्हणतात, हे देखील त्यांना ठाऊक होतं. मोठमोठ्या पुढाऱ्यांचे असले सोहळे त्यांनी अनुभवलेले होते. तेव्हा त्यांनी संपतरावांचे सुपुत्र हणमंतरावांजवळ हा विषय कढायचा घाट घातला. पाच पंचवीस कार्यकर्त्यांसह ते फॉर्महाऊसमधल्या बंगल्यावर पोचले. हणमंतरावांना आपल्या पिताजीच्या भूतकळापेक्षा आपल्या भवितव्याची, येत्या निवडणुकीत तिकीट मिळण्याची चिंता भेडसावत होती. या निमित्तानं आपलं राजकीय पुनर्वसन होईल अशी अटकळ बांधून ते सर्जेरावांचं बोलणं मनापासनं ऐकू लागले. सर्जेराव म्हणाले,

“ अवो, संपतरावांच्या महान करयाची दखल आपण नाही घ्यायची तर केनी घ्यायची.. ते कही नाही .. आपल्याला संपतरावांचा आमरुत मोहोत्सव थाटामाटात आन् धूमधडाक्यानं साजरा करायचाच बघा.... पैशांची कही चिंता नाही.... तो उभा राहील...हा हा म्हनता जमा व्हील...समित्या बिमित्या थापन करण्याची जिम्मेदारी माझी.. तुमी पावन्यारावळ्यांचं बघा...या निमित्तानं पालक मंत्र्यांपासनं थेट मुख्यमंत्र्यांपरयंत सगळे गावात येतील आन् आपल्या ईकरसाचे प्रश्न मारगी लागतील संपतरावांचं करय हिमालयायेवढं थोर तवा म्हाराष्ट्रातले तमाम सह्याद्री आपसूक जमतील बघा.. ”

हे ऐकून हणमंतरावांचे डोळे एकदम लककले. त्यांनी मनाशी सगळे हिशोब मांडले. सोहळयासाठी होणाऱ्या खर्चापेक्षा आपली जमा बाजू भक्कम होईल असा ठोक्ताळा बांधत ते म्हणाले ,

“हेच आमच्या मनात चाललं होतं कधीचं ...पन मी पुढाकर घेनं बरं दिसनार नाही...अण्णांना आता उठता बसता बी येत नाही...त्यांना मी तयार करतो. या कार्यक्रमाला लागनारा पईसा पहिले आपल्या साकर करखान्यातनं आन् शाळेकडनं गोळा करावा लागलं...लोक देतील.... अण्णाचं करय हायेच तेवढं.. माज्यापासनंच सुरवात करतो.... पयल्या हातखरचासाठी मी पाच लाख देतो आन् समारंवात पाच लाखाची देनगी जाहीर करतो.... चाललं ना मंडळी ? पन् सगळं कसं बेतशीर भव्य दिव्य आन अवाढव्य झालं पायजेल आहे. ”

हणमंतरावाचं बोलणं ऐकून सर्जेरावासह सगळया कार्यकर्त्यांना स्फुरण चढलं...उत्साहाचं भरतं आलं.

* *

अलिकडे संपतरावांची तब्येत तशी नरम गरमच होती. वयोमानानुसार त्यांना उठता बसता येत नव्हतं...चालणं फिरणंही कमी झालं होतं...आता आपल्या वाढदिवसाच्या कार्यक्रमात द्यायचं भाषण कसं लिहिता आणि बोलता येईल ... याचाच घोर त्यांना लागून राहिला. गावातले रिटायर्ड हेडमास्तर जोशीगुरुजी त्यांचे स्नेही होते...त्यांच्याकडनंच 'भाशन लिहून घ्यायचं आणि त.. त.. फ.. फ.. झालं तरी सभेत सादर करायचं असं संपतरावांनी ठरवलं. सत्कर समितीतर्फे दोन प्राध्यापक येऊन त्यांची मुलाखत घेऊन गेले. फोटोबिटो कढले गेले...त्या दिवशी दुपारभर संपत रावांना कलंडायला मिळालंच नाही...

एके दिवशी रात्री झोप लागत नाही म्हणून ते हणमंतरावांच्या टेबलापाशी कसेबसे गेले. तिथं त्यांना मानपत्राचा आराखडा वाचायला मिळाला. तो वाचून त्यांची छाती दोन इंच फुगली. शाळा, भजनी मंडळ, गणेशोत्सव समिती, पतसंस्था, दूध उत्पादक संघ, कर्मगार युनियन, मार्केट कमेटी. जिल्हा बँक इत्यादी अनेक संस्थांमध्ये संपतरावांनी केलेल्या कार्याची पोचपावती त्यात लिहिलेली होती. त्यामध्ये त्यांनी भूषविलेल्या सटर फटर पदांचाही लेखाजोखा होता. तो वाचताना संपतरावांचं मन खट्टू झालं. सगळ्या ठिकाणी 'माजी'हा शब्द ठसठसितपणे लिहिलेला होता. तो तेवढा कढून फक्त 'मा.' ठेवा म्हणजे लोक माननीय मानतील, असं संबंधित मराठीच्या प्राध्यापकाला सुचवायचं, असं घोक्त त्यांना झोप केव्हा लागली हे समजलंच नाही....

* *

इकडे सर्जेरावाची लगीनघाई सुरु झाली. कार्यक्रम भव्य दिव्य आणि अवाढव्य करायचाच असा चंगच त्यांनी बांधला. हणमंतरावांनी त्यांच्या दिमतीला मारुती व्हॅनसह कार्यकर्त्यांची फौज दिली होती. निमंत्रण पत्रिकांपासनं सुरवात झाली. उद्घाटक, अध्यक्ष, प्रमुख पाहुणे, सूत्रसंचालक, मानपत्र वाचक, आभार प्रदर्शक, गायक वादक इत्यादींच्या नामावलीसह जम्बो पत्रिकेचा एक भाग पूर्ण व्यापला. दुसऱ्या पानावर संपतरावांचे सगळे सगेसोयरे त्यांच्या पदांसह आणि लेकी, मुलं, सुनांसह नातवांची नामावली विराजमान झाली. तिसऱ्या पानावर सत्कर आणि स्वागत समितीचे सर्व पदाधिकारी आठवून आठवून केंबण्यात आले. चौथ्या पानावर संपतरावांचा जीवनपट त्यांच्या आजी माजी पदांसह छापण्यात आला. एवढं होऊनही 'आमच्या आजोबांच्या अमृत सोहळ्याला यायचं हं ३ क्लिबिल परिवार' ही ओळ टाकण्याची राहून गेली, याची सर्जेरावांना रुखरुख वाटू लागली. 'ते बरं दिसणार नाही' असं म्हणून मराठीच्या प्राध्यापकांनी त्यांची कशीबशी समजूत घातली. त्यांच्याकडे स्मरणिक संपादनाचं काम सोपविण्यात आलं होतं. सगळ्या जिल्हा वृत्तपत्रांच्या पुरवणी संकलनासाठी स्थानिक पत्रकारांची धावपळ सुरु झाली. सर्जेरावांनी क्रेट टायसह आपले बरेच फोटो कढून घेतले. कार्यक्रमासाठी लॉन असलेलं मंगल कार्यालयच हणमंतरावांनी बुक केलं. तिथं आलिशान मंडप उभारण्यात आला. हजार माणसांच्या मिष्टान्न भोजनाची व्यवस्था करण्यात आली. 'भोजन भाऊ एकत्र आले म्हणजे हुपस्थितीची चिंता राहात नाही' असं समिती प्रमुख महिपतरावांनी नुसतं सुचवलं आणि हणमंतरावांनी थैलीचं तोंड आणखी सैल केलं....

पुण्याहून खास सनईवादक, तुतारीवादक, सूत्रसंचालक आणि संस्कर भारतीची रांगोळी भराभर आणि भाराभार कढणारे क्लावंत आणण्याचं ठरलं. सगळ्यांच्या भरघोस मानधनाला सत्कर समितीनं निमूटपणे मान्यता दिली...वाढदिवसाच्या दिवशी संपतरावांना ७५ सुवासिनींनी ओवाळायचं ठरलं. त्याप्रमाणे तजवीज करण्यात आली. ही संख्या क्वही केल्या पुरी होईना. त्यामुळे गावातल्या कॉलेजमधल्या जाडजूड कुमारिकांना संधी देण्याचं ठरविण्यात आलं. ही जबाबदारी सर्जेरावांच्या बायकोन आनंदानं घेतली. ७५ बैलजोड्या लावलेल्या गाडीतनं संपतरावांची मिरवणूक कढण्याची योजना मात्र बारगळली. कारण एवढ्या बैलजोड्याचं काय ट्रॅक्टरसुद्धा मिळणं मुश्किल होतं..

आता मिनिट टू मिनिट कार्यक्रम पत्रिका आणि सगळ्यांच्या कायम स्मरणात राहतील अशी स्मृतिचिन्हं तयार करणं...एवढी दोनच कामं उरली, असं घोक्त सर्जेरावांनी उसासा टाकला. तेवढ्यात त्यांना संपतरावांना सत्कर समितीच्या वतीनं घालायच्या " महाहारा " ची आठवण झाली. तो तीनरंगी फुलांचा आणि आपादमस्तक, पायघोळ असला पाहिजे असा अनुयायांनी आग्रह धरला तेव्हा संपतरावांच्या तोळामासा अंगकठीचा सगळ्यांनाच विसर पडला. त्यांनी लगेच शिर्डीला मोबाईल केला.

स्मृतिचिन्ह कसं आणि केवढं असावं या विचारानं सर्जेरावांना चांगलंच पछाडलं. शेवटी त्यांच्या मदतीला गावातले ड्राईंग टीचर धावून आले. दोघांनी अक्कलहुशारीनं त्याचं डिझाईन ठरवलं. ग्रामीण संस्कृतीचं प्रतीक म्हणून खरोखरचा एक हंडा त्याच्यावर छोटी कळशी अन् हंडयावर संपतरावांच्या मानपत्राचा तर्जुमा आणि कळशीवर सत्कर समितीचे पदाधिकारी तसेच सर्व विशेष पाहुण्यांची नावं कळया रंगात रंगवण्याचं ठरलं. अतिविशिष्ट पाहुण्यांना अशी अगडबंब २५ महा स्मृतिचिन्ह देण्याचं ठरलं मध्यम दर्जाच्या पाहुण्यांसाठी हंडा कळशीऐवजी लोटी भांडयाची योजना करण्यात आली. त्यांची संख्या कटछाट करून ५० वर जाऊन ठेपली. ती देखील जडबदक झाली पाहिजे अशी तंबी सर्जेरावांनी भरली. फ़रच सुमार आणि किरक्रेळ पाहुण्यांसाठी हंडा कळशीचाच चार रंगात छापलेला फ़ोटो डायरेक्ट एम्बॉस करण्याचा निर्णय झाला. अशी हलकीफुलकी १०० स्मृतिचिन्ह तयार करण्याची ऑर्डर जिल्हयाच्या ठिकणी देण्यात आली. सगळ्यांसाठी कचेचे आयाताकृती बॉक्स असावेत असा आग्रह हणमंतरावांनी धरला. त्यामुळे सर्व स्मृतिचिन्हांचं एकत्रित आकरमान वाढलं. एक खास टेम्पोमधनं ती आदल्या दिवशी येऊन पोचली तेव्हा व्यासपीठाचा मागील अर्धा भाग भरून गेला. हे पाहून सर्जेरावांची छाती अभिमानानं भरून आली, उद्याचा कार्यक्रम खराखुरा भव्य, दिव्य अन् अवाढव्य होणार याची खात्री पटून ते सुखानं झोपी गेले.

* *

अमृत महोत्सवी वाढदिवसाच्या सोहळयाचा दिवस उजाडला. मिनिट दू मिनिट कार्यक्रम पत्रिकांच्या प्रती सांभाळत सर्जेरावांची लगबग चालू होती...कनाला मोबाईल लावून ते इकडून तिकडे फिरत होते. हणमंतरावांनी धूर्तपणे आपलाही मोबाईल त्यांच्या कळ्यात दिला होता. त्यामुळे 'कमी हा .. कमी ना ,,कमी वो.. कमी ठो...' असं त्यांचं एकसारखं चाललं होतं. संपतरावांना अकरा ट्रॅक्टरांना जोडलेल्या एक ट्रॉलीत बसवून मिरवणुकीनं सभास्थानी आणण्यात आलं. त्यांना ओवाळणारा सुवासिनीचा ताफ़ जय्यत तयार होता. ऐन कार्यक्रमात औक्षण करण्याची मूळ कल्पना होती पण सगळे पाहुणे जमण्यात दोन तास उलटून गेले. शेवटी नटलेल्या ,सजलेल्या सगळया सुवासिनीना ताटकळत ठेवण्यापेक्षा औक्षण उरकून घेण्याचं ठरलं. तो पर्यन्त संपतरावांची बसल्या बसल्या हलकीशी डुलकी झालेली होती. ते ताजेतवाने झाले आणि औक्षण आटोपल्यामुळे सभास्थानातली महिलांची संख्या बऱ्यापैकी स्थिरस्थावर झाली. सनई वादकांचे गाल सगळे राग गाऊन धकून गेले. स्वागतासाठी उभी केलेली शाळेतली मुलंमुली कोमेजून गेल्या . संस्कर भारतीच्या सुंदर रांगोळया पायदळी तुडविल्या गेल्यानं वेडया वाकडया झाल्या. सूत्रसंचालक ,स्वागत गीत गाणाऱ्या गायिकांना जांभया येऊ लागल्या...फ़ेनाफ़ेनी चालू होती. दोन तासांनी सगळे पाहुणे जमल्याची खात्री पटल्यावर कार्य क्रमाला रीतसर सुरुवात झाली.. स्वागतगीतापासनंच 'आटोपतं घ्या' 'लवकर आवरा' 'शॉर्ट बट स्वीट' अशा सूचना 'सन्माननीय व्यासपीठा' वरनं हलक्या आवाजात येऊ लागल्या. तरीही प्रत्येक वक्ता इमानेइतबारे 'सन्माननीय व्यासपीठ' म्हणून पुन्हा लगेच सर्व बारीक सारीक पाहुण्यांना त्यांच्या पदांसह संबोधू लागला...मानपत्राचं वाचन मराठीच्या प्राध्यापकनं अस्खलितपणे केलं. मानपत्र घेण्यासाठी संपतरावांना अदृश्य टेकू लावून उभं करण्यात आलं . त्याची अवजड फ़ेम तोलता तोलता संपतरावांसमोर तारे चमकून गेले. करण भर दुपारच्या उन्हाची तिरीप मानपत्राच्या कचेवरच पडत होती. त्यांच्या गळयात घाईघाईनं तिरंगा महाहार घालण्यात आला तेव्हा ते कोसळतात की काय ...अशी अवस्था निर्माण झाली पण पालकमंत्र्यांनी त्यांचं पालकत्व घेऊन त्यांना प्रसंगावधान राखून सावरून घेतलं. महाहाराच्या दुपटयात किंवा दुपट्टयात संपतराव दिसेनासे झाले. त्यामुळे फ़ोटोग्राफ़ांची धांदल उडाली . सत्कर समितीनं खास तयार केलेलं महा स्मृतिचिन्ह स्वीकारण्याची संपतरावांना हिंमतच झाली नाही...आपलं सगळं आतापर्यन्तचं जीवनकार्य

केवढं जड आहे याची त्यांना प्रचिती येऊन गेली होती. महा हंडा आणि महा कळशी असलेलं अगडबंब महा स्मृतिचिन्ह त्यांना दूरूनच दाखवण्यात आलं. ही सुज्ञापणाची सूचना पंचायतसमितीच्या उपाध्यक्षांनीच केली. त्यांच्या अंगाखांद्यावर उंची शाल घालण्यात आली. ती मात्र न कढता थक्के भागले संपतराव पुढची भाषण मिटी मिटी ऐकू लागले. तुतारीच्या आवाजाच्या दणक्यानं अधनंमधनं चांगलेच दचकू लागले.

इकडे प्रमुख पाहुण्यांच्या सत्कराचा सोहळा सुरू झाला. प्रत्येकजण अगडबंब स्मृतिचिन्ह घेताना कमालीचा अवघडून गेला.... शाल सांभाळावी तर मान गळयातल्या सेमी महाहारात जखडलेली...पुष्पगुच्छ घ्यायचा तर कोणालाच एक्स्ट्रा हात नाही .. तिकडे सूत्रसंचालक आपल्या विषयी चार चांगले शब्द बोलतो आहे तर ते ऐकयला चित्त थाऱ्यावर नाही अशी बहुतेकांची अवस्था झाली...पाहता पाहता पाहुण्यांसमोरचं टेबल पार भरुन आणि भेदरुन गेलं. फोटोग्राफर त्यांना लगोलग पायउतार करू लागले. व्यासपीठाची मागील बाजू मोकळी झाल्यावर संयोजकांना हायसं वाटू लागलं. स्वताचं हक्कचं महा स्मृतिचिन्ह घेतल्यावर सर्जेरावांनी व्यासपीठामागे जाऊन करकचून आळस दिला आणि बिडी शिलगावली.

एकेक वक्ता संपतरावांचं मुक्तकठानं गुणगान करू लागला. ज्यांना श्रीफळं, शाली, हारतुरे आणि महा स्मृतिचिन्ह मिळाली होती ते सगळं 'सन्माननीय व्यासपीठ' आगळयाच विवंचनेत गढून गेलं.... शालीचं ठीक पण नाव टाकलेलं महा स्मृतिचिन्ह न्यायचं कसं ...हारतुरे श्रीफळांसारखं ते इथेच ठेवून जाणं शोभणार नाही.. या विचारानं जो तो बेजार झाला... कचेतले हंडे अन् कळशा एकमेकांना खेटूनही आवाज न करता मुकट होती. आपल्याला कोण नेतो ...कोण नाही... याची वाट पाहू लागले.

कहीजणांनी व्यासपीठावर बसल्याबसल्या या अवघड परिस्थितीतनं शिताफ्रिनं मार्ग कढला. आपल्या अनुयायांना नेत्रपल्लवी करुन महा स्मृतिचिन्ह उचलून न्यायला सुचवलं. कहीची हस्तपल्लवी कम करू लागली . कही जणाचे ड्रायव्हर या प्रकाराला सराईत असल्यामुळे त्यांनी बिनबोभाटपणे मालकांना मिळालेल्या भेटी उचलून नेल्या.... सगळ्या महा स्मृतिचिन्हांच्या पितळी पट्टीवर घेणाऱ्याचं नाव कोरलेलं असल्यानं सर्जेराव मात्र निश्चित होते. दहा पाच न्यायचं विसरले तरी आपल्याला ते सावकश घरपोच करता येईल असं त्यांनी मनोमन योजून ठेवलं होतं.

आदल्या दिवशी खास मुम्बईहून आलेले संपतरावांचे एकेकळचे जानी दोस्त अँडव्होकेट आगळे वकील यांनी फ्रच सुंदर भाषण केलं...संपतरावांच्या कर्तबगारीचा कळ त्यांनी श्रोत्यांना उलगडून दाखवला...अनेक जुन्या आठवणीही त्यांनी जागवल्या.... सर्जेरावांनी त्यांचाही सत्कर एक महा स्मृतिचिन्ह देऊन केला. भाषण संपवून खाली बसल्यापासनं आगळे वक्लांसमोर वेगळंच प्रश्नचिन्ह उभं राहिलं. त्यांच्या 'साठी' च्या सत्कराच्या वेळीही त्यांना एवढं अगडबंब महा स्मृतिचिन्ह मिळालं नव्हतं आता ते घरापर्यन्त कसं न्यायचं या चितेनं ते कळवडून गेले. कच फेडून हंडा कळशी कखेत घेऊन आख्ख्या गावाला वळसा घालून यावं, असं त्यांना वाटू लागलं. त्यांच्या घशाला कोरड पडली . मिनरल वॉटरची बाटली तोंडाला लावताना त्यांना हंडयाचाच विचित्र भास झाला. 'कळा (कळशा) ज्या लागल्या जीवा, कुणाला कय सांगाव्या ?' अशा अगतिक अवस्थेप्रत ते जाऊन पोचले. इतरांची भाषण ऐकण्याकडे त्यांचं लक्ष लागेनासं झालं...विक्रमराजाच्या खांद्यावर वेताळ जसा पुन्हा पुन्हा जाऊन बसतो तशी त्यांची गत झाली .. ते चोरटया नजरेनं

पायांशी लोळण घेणाऱ्या महा स्मृतिचिन्हाकडे केविलवाण्या आशाळभूतपणे पाहात राहिले. 'कय घेऊन आले ,तर म्हणे हंडा न कळशी !!' असे बायकोचे जळजळीत उद्गार त्यांच्या मनाच्या कनांना ऐकू येऊ लागले.

कर्यक्रम आटोपल्यानंतर झालेल्या महाभोजनातही त्यांचं लक्ष लागलं नाही...वास्तविक व्यासपीठावरनं भोजन मंडपाकडे जाताना ते महा स्मृतिचिन्ह मुद्दामच विसरुन गेले...त्याच्या कचाटयातनं क्वही कळ तरी सुटक झाल्याचा दिलासा त्यांना वाटला...

महा पंगतीचा आस्वाद घेऊन आगळे वकील लॉजवर आले. जेवणाची सुस्ती येऊन ते गाढ झोपी गेले. थोडा वेळ त्यांना महा स्मृतिचिन्हाचा चांगलाच विसर पडला.

संध्याकळी सर्जेरावांचे कर्यकर्ते महा स्मृतिचिन्हासह लॉजवर आले तेव्हा आगळे वकील शतपावली घालीत होते. उद्या सकळच्या एस्टीचं रिझर्वेशन असलं तरी महा स्मृतिचिन्ह इथंच ठेऊन मध्यरात्रीच आपण पोबारा करावा ,असं त्यांना वाटू लागलं. महा स्मृतिचिन्हासह कर्यकर्त्यांना बघताच आगळे वकील गर्भगळीत झाले.. दोनजणांनी पेलून आणलेले हे महा कय स्मृतिचिन्ह एस्टी. तनं मुम्बईला कसं न्यायचं या नुसत्या विचारानं त्यांना घाम फुटला... 'क्वही बोलायाचे आहे पण बोलणार नाही' अशी त्यांची अवस्था झाली. कर्यकर्ते गेल्यावर त्यांनी ते एकटयानं उचलून पाहिलं. एखादी गोणटी तरी मागून घ्यायला हवी. असा विचार त्यांच्या मनात येऊन गेला..

रात्री सगळीकडे निवान्त झाल्यावर आगळे वक्लिांच्या भेटीला सर्जेराव आले. ओझ्याच्या भीतीनं ते व्याकुळ झालेले आहेत हे सर्जेरावांच्या सराईत नजरेला चटकन समजलं...त्यावेळी आगळे वक्लिांसमोर एस. टी. तली गर्दी आणि तिच्यात हेलकवे खाणारे ते स्वता तरळत होते. सर्जेराव त्यांना जवळ घेत म्हणाले,

“कय कळजी करू नक वकील सायेब...हये मृतिचिन्ह ...हणमंतरावांच्या हट्टापायी भव्य दिव्य आन अवाढव्य केलंय. मंत्रीसत्री यांच्यासाठी खास. ती ग्येली बी त्यांच्यासगट आगदी बिनबोभाट. तुमची आडचन माज्या दुपारच्यालाच ध्यानात आली...तुमी क्वई मुद्दामून हये झोंगट जेवनाच्या येळेला इसरला नाईत. म्हनून उद्या सकळच्याला तुमी पेशल टॅक्सीनं मुंबईला जावा ...माजं जमलं तर मी बी येईल तुमच्यासंगं. त्याचाच बंदोबस्त करुन मी आलोय ...बाकी तुमचं भाशन लईच बेस्ट जालं बघा...तुमच्यासारकी इदवान मान्सं न्हेमीच टॉप बोलत्यात ...म्हनून सत्कर समितीनं अॅक्युअल हंडा कळशीवालं मृतिचिन्ह तुमाला बी देयाचं ठरवलं...गपगुमान झोपा आता ...आच्छा गुटनाईट्”

आणि खरोखरच आगळे वक्लिांना भव्य दिव्य सोहळ्याची स्वप्नं पडत अवाढव्य महा स्मृतिचिन्हाच्या सहवासात गाढ झोप लागली !

oooooo

(लोकसत्ता दिवाळी अंक ऑक्टोबर २००९)

०४. बिन पगारी...फूल अधिकारी...

संध्याकळ झाली तेव्हा डॉ. तुषार चतुर आपल्या आलिशान टोयाटोमधून उतरून लगबगीन क्लिनिकमधे शिरले. नेहमीप्रमाणे त्यांच्या पॉश केबिनच्या बाहेरच्या दालनात उच्चभ्रू रुग्णांची एकच गर्दी उसळलेली होती. त्या सर्वांवरून सुहास्य वदनानं कटाक्ष टाकत ते आपल्या फिरत्या खुर्चीत स्थानापन्न झाले. सकळी 'सकळ' वाचून प्रसन्न झालेली त्यांची चित्तवृत्ती दुपारच्या एक वाजेपर्यन्त शेवटचा रूग्ण तपासतानाही टिकून होती. फ़र दिवसांनी त्यांनी पुस्तकाच्या कमाटातनं दुपारी ग्रेसच्या 'संध्याकळच्या कविता' वाचून काढल्या. 'क्षितिज जसे दिसते तशी म्हणावी गाणी, देहावरची त्वचा आंधळी छिलून घ्यावी कोणी, गाय जशी हम्बरते तसेच व्याकुळ व्हावे, बुडता, बुडता सांजप्रवाही अलगद भरुनी यावे' असं स्वताशीच गुणगुणत पहिल्या रूग्णाची ते वाट पाहू लागले. आता रात्रीच्या दहा वाजेपर्यन्त बाहेरच्या रूग्णांची गर्दी ओसरणार नाही याचा त्यांना नेहमीप्रमाणे अंदाज आला. वीस वर्षांपूर्वी आपण वैद्यकीय महाविद्यालयात विद्यार्थी होतो आणि आज एक प्रथितयश डॉक्टर झालो, या विचारानं डॉ. चतुर मनोमन कमालीचे सुखावले. दरम्यान बाहेर बसलेल्या स्वागतिकेनं रूग्णांची लांबलचक यादी त्यांच्या पुढ्यात आणून ठेवली. ती न्याहाळत असताना टेबलावरचा टेलीफ़ोन खणखणला. साहजिकच डॉक्टरांची मुद्रा त्रासिक झाली. 'संध्याकळची बोहणी' ठीक व्हायला हवी, असा विचार मनात घोळवत त्यांनी फ़ोनला प्रतिसाद दिला.

“ हॅलो... कोण?”

“ अरे तू डॉक्टर तुषारच बोलतो आहेस ना?”

“ होय आपण?”

आपल्यासारख्या सुप्रतिष्ठीत डॉक्टराला एकेरी संबोधणारी ही महामाया कोण असावी याचं त्यांना कोडं पडलं. ज्या अर्थी एवढ्या अधिकारवाणीनं जे कोणी बोलतंय त्याअर्थी तो आपलाच एखादा उमेद्वारीच्या काळातला रूग्ण असावा असं त्यांना वाटून गेलं.

“मी तुझी मेडिकल कॉलेजातली म्याडम बोलते आहे ...चिकटे म्याडम ...ओळखलंस?”

डॉक्टरांनी पाठीमागे रेलून डोकं खाजवलं अन् त्यांचं मन भूतकाळात गेलं. त्यांना आपले एकेक गुरुवर्य आठवू लागले. काही नग होते तर काही हिमनगासारखे होते. काही पाट्या टाकणारे तर काही मनापासनं शिकवणारे... काही त्यांच्या बॅचला ब्याद समजणारे तर काही त्याच बॅचला यादगार मानणारे... चिकटे मॅडम कॉलेजात शिकवू लागल्या तेव्हा त्या नवोदित आणि डॉ. चतुर यांची बॅच प्रस्थापित होऊन निरोपाच्या उंबरठ्यावर येऊन पोचली होती. त्यामुळे चिकटे मॅडमशी त्यांची केवळ तोंडओळख झाली होती. स्नेहसम्मेलनात त्यांना मिळालेला 'फ़ेविकॉल नम्बर वन' हा फ़िशपॉण्ड अचानक आठवून गेला. काहीतरी औपचारिक बोलून फ़ोन ठेवावा अन् रूग्ण तपासणी सुरु करावी असं मनाशी योजून डॉक्टर वरकरणी म्हणाले,

“व्वा ओळखलं म्हणजे काय? ओळखलंच...अहो, तुम्हाला कधीच विसरणार नाही आमची ब्याच! किती अबोल होतात तुम्ही !! प.. ण.. माझा फ़ोन नंबर तुम्हाला कसा मिळाला ? ”

डॉक्टरांच्या डोळ्यांसमोरनं चिकटे मॅडमची चिकणी, चटपटीत देहयष्टी तरळून गेली.

“ नशीब माझं... ओळख तरी दाखवलीस. अरे, दुपारपासनं आत्तापर्यन्त वीसेक फ़ोन लावले पण एक्कनं म्हणून ओळख नाही दाखवली ...आणि तू म्हणतोस तशी अबोल राहिली नाही हं मी...! चांगली बोलभांड अन् जाडजूड झाल्याचं मिस्टरच म्हणतात मला! आणि...फ़ोन नंबर मिळणं आता कही अपुर्वाईची गोष्टच राहिली नाहीय...मंदारनं दिला. आगदी तत्परतेनं ”

चिकटे मॅडमनी नमनाला घडाभर तेल घालायला सुरुवात केली हे लक्षात येताच डॉक्टरांना ‘ आलिया भोगासी’ सादर व्हावं लागणार याची जाणीव झाली. तुक्वेबाच्या या अभंगाचा विडंबनात्मक उत्तरार्ध म्हणजे ‘नसेल पातळ ,नेसावे धोतर’ या ओळी त्यांना आठवून गेल्या ! मंदार हा डॉक्टरांचा सहध्यायी होता आणि आता प्रतिस्पर्धी.. आपल्यावर आलेला डाव दुसऱ्यावर ढकलण्याइतकं त्याच्यासारखा तत्पर प्राणी जगात कोणी नाही, ही त्याची खासियत डॉ तुषारना चांगलीच अवगत होती. त्याचा कवा डॉक्टरांच्या लक्षात आला. अशी कवेबाजी त्यांच्या स्वभावात नव्हती.

“ हो.. क.. ? हे कही माहीतच नव्हतं मला... बरं ते जाऊ द्या...लग्न कही केळंत मॅडम तुम्ही?”

“अरे झाली की बारा वर्षं बघता...बघता... मिस्टरच डीन झाले आता कॉलेजचे...त्यांनीच माझ्यावर जबाबदारी टाकली माजी विद्यार्थीसंघ स्थापन करण्याची ..”

“हो? क ? छान ...छान ..”

चिकटे मॅडमचे यजमानही ‘फ़ेविकॉल नम्बर टू ’ असावेत असं वाटून डॉक्टरांना हसू फुटलं. चिकटे मॅडम देणगीचा आकडा ऐकल्याशिवाय थांबणार नाहीत याची कल्पना येऊन लवकर सुटक होण्यासाठी डॉक्टर म्हणाले “ हं .. बोला मॅडम .. किती हवी गुरु दक्षिणा ? काय आज्ञा ? ”

“देणगी तर काय...घालच तुम्ही मुलं...तुम्हाला काय कमी आहे म्हणते मी.. ‘चारो उंगलीया घी मे ’आहेत सगळ्यांच्याच.. माजी विद्यार्थ्यांकडनं एकवीस एकवीस हजार घ्यायचं ठरलं आहे....”

“कबूल म्याडम.. लगेच पाठवतो इन्टरनेट ब्यांक थ्रू... अकउन्ट नम्बरचा एसेमेस करा म्हणजे झालं. आणखीन् काय आज्ञा आहे तुमची ? ”

फ़ोन लवकर बंद करण्याच्या अपेक्षेनं डॉक्टर पुटपुटले आणि हाच धागा घट्ट धरुन चिकटे मॅडम पुन्हा बोलू लागल्या

“आऽऽज्ञा... !! नेमक्या याच शब्दांसाठी आसुसलेले होते रे मी ...अरे कॉलेजचा माजी विद्यार्थी संघ स्थापन झालाय ...आणि मी त्याची अध्यक्ष झालीय...तसा कहीचा विरोध होता ...पण मीच बाजी मारली..”

“ अरे .. व्वा.. अभिनन्दन ”

‘धन्यवाद...आणि आता उपाध्यक्ष एखादा माजी विद्यार्थीच असावा असंही ठरलं. सकळपासनं त्याच्याच शोधात आहे ना मी.. मुम्बईचा एकही डॉक्टर हे पद घ्यायला राजीच नाही रे. म्हणून पुण्याकडे मोर्चा वळवला. मंदार माझ्या नात्यातला त्यालाच गळ घातली मी. तर त्यानंच मला तुझ्या नम्बरचा एसेमेस केला. आता तर तो फ़ोनही उचलत

नाहीये. तेव्हा अध्यक्ष म्हणून माझी आज्ञा अशी की तू उपाध्यक्ष म्हणून...माझा सहकारी म्हणून काम करायचंस .... कऱय? आहेस ना तयार ?”

“ऑ... छे...छे.. अहो...मला अजिऱऱबात ऱऱ जमणार नाही...वेळच नसतो माझ्याकडे.. क्विक्निकला जोडून डिसपेनसरी सुरू करायची आहे मला. तुम्ही या उद्घाटनाला.. पत्रिक पाठवेन ठरल्यावर .”

“अरे.. तुषार.. असं कय करतोस... नाही क्व म्हणतोस.... केव्हा सन्मान आहे हा...इतर मुलांना तो मागून सुद्धा मिळणार नाही..”

“ सॉरी... म्याडम...”

“ सॉरी म्हणणं सोपं असतं.... सक्कळपासनं हाच शब्द ऐकते आहे मी.. पहिल्यांदा तू आज्ञा म्हणालास आणि आता सॉरी !!”

“ नाही म्हणजे कय.. कय.. कामं असतात उपाध्यक्षाची ?” पुसटशा आठवणाऱ्या चिकटे मॅडमच्या सान्त्वनासाठी डॉक्टरांनी विचारणा केली. ‘बुडत्याला कडीचा आधार’ मिळावा तशी चिकटे मॅडमची अवस्था झाली. वान्यावर स्वार झालेल्या मॅडमना उत्साहाचं भरतं आलं .

“तशी क्वही विशेष कामं नसतील रे.... पहिलं काम कॉलेजच्या स्थापनेपासूनच्या माजी विद्यार्थ्यांच्या नावांची यादी करावी लागेल...फोन,मोबाईल नंबर मिळवावे लागतील...मग कय, सम्पर्क फरच सोपा झालाय हल्ली...याद्या झाल्या की ...माहितीपत्रकचा मसुदा करावा लागेल आणि छापून घ्यावा लागेल ...देणग्या घेण्यासाठी पावती पुस्तकं छापून घ्यावी लागतील...किमान तालुक्यांच्या गावी जाऊन आपल्या माजी विद्यार्थ्यांच्या गाठीभेटी घ्याव्या लागतील...त्यांच्याकडूनच देणगीचे मोठमोठे आकडे पडले पाहिजेत...कमेटीच्या मिटिंगा केव्हा घ्यायच्या हे मी ठरवेल ...त्याची कळजी तू नाही करायची ...तू फक्त त्यासाठी वेळ कढायचा...आणि मिटिंगांना इमानेइतबारे हजर राहयचं. बहुतेक मुम्बईला होतील.. एखादी तुझ्या पुण्यातसुद्धा घेऊ की आपण...”

चिकटे मॅडमची टक्की सुरू झाली आणि डॉक्टर अधिकधिक अस्वस्थ होऊ लागले . टेबलावरच्या पेपरवेटशी त्यांचा चाळा चालला होता ...तो एकदम भिरकवून द्यावा रिसिव्हरचा गळा घोटवा, असं त्यांना वाटू लागलं.

“ऐकतो आहेस ना रे तुषार ?” मॅडम पुढे बोलू लागल्या

माजी विद्यार्थ्यांच्या माहितीची स्मरणिक कढायची ठरलं आहे .. त्यासाठी तुला लेख, जाहिराती, छायाचित्रं असं सगळंच गोळा करावं लागेल.. तू पण एखादं आर्टिकल लिही माझ्याविषयी अन् तुझ्या सराविषयी...पत्ता तुझाच देऊ म्हणजे तुझी वणवण कमी होईल.. कय? .. छपाईचं काम माझ्याकडे राहिल. प्रुफं तुझ्याकडेच पाठवीन कुरीयरनं. कसं ? बोलत क्व नाहीस तू ?”

“ऐकतो आहे ना मॅडम ...पण एवढं सगळं करून मला कय मिळणार ?”

डॉक्टरांनी हताश होत कसंबसं विचारलं. तेवढ्यात स्वागतिक आणि दोन चार पेशंटस् त्यांच्या केबीनमध्ये डोकवून गेले. संभाषणाला खळ पडत नव्हता आणि डॉक्टरांची अवस्था ‘घाईत घाई ,विंचू चावला ग बाई ’ अशी झाली. अवघड जागी दुखणं आणि जावई वैद्य .. असं त्यांना वाटू लागलं !

“ तुला कय मिळणार म्हणजे? खूपच मिळणार.... मातृसंस्थेची सेवा केल्याचं अपूर्व समाधान .... दांडगा जन सम्पर्क साधल्याचं पुण्य गाठीशी बांधशील तू... शिवाय लेटर पॅडवर माझ्या नावाखालती तुझं नाव असेल.. उपाध्यक्ष म्हणून ...समारंभात तुझी खुर्ची असेल अगदी माझ्याशेजारी उपाध्यक्ष म्हणून...सगळ्या फोटोंमध्ये तूच असशील माझा सहकारी म्हणून ...मी अमेरिकेत जात असते ना अधनं मधनं ...तेव्हा तूच असशील सर्वाधिकारी उपाध्यक्ष म्हणून... आणखीन कय हवं तुला अं ?”

डॉक्टरांनी निःशब्द आणि निरुत्तर होत रिसीव्हर खाली ठेवला ! बिनपगारी फुल अधिकारी होण्याचं भयावह दिवास्वप्न त्यांना भेडसावू लागलं.

संध्याकाळी असलं भलतंच 'क्षितिज' दिसल्यानं आणि 'गाईचा हंबर' ऐकू आल्यानं डॉक्टर कमालीचे व्याकुळ झाले. आपल्या देहावरची त्वचा कुणीतरी छिलून घेत आहे, असा त्यांना विचित्र भास होऊ लागला! रुग्णांच्या सांज प्रवाहात बुडण्याऐवजी आपण भलत्याच प्रवाहात बुडतो की कय असं त्यांना वाटू लागलं!

स्वागतिकेनं आणलेला पाण्याचा ग्लास त्यांनी एक दमात रिचवला ! तिला पहिला रुग्ण पाठवायला सुचवलं. थोड्या वेळानं फ्रेनची घंटी नव्या जोमानं वाजू लागली.

oooooo

०५. ताणू किती...ताणू किती.. कार्यशाळा दचकली

केबिनचं दार लोटून प्राचार्य सापळे खुर्चीवर स्थानापन्न झाले.

शिपायानं आणलेल्या टपालाची उस्तवारी करण्यात ते नेहमीप्रमाणे गर्क झाले. विद्यापीठाकडे प्रस्तावित केलेल्या 'ताणतणाव मुक्ती कार्यशाळे' चं मंजूरी पत्र वाचल्यावर त्यांना हायसं वाटलं. अशी कार्यशाळा महाविद्यालयात आयोजित करण्यासाठी त्यांनी प्रयत्नांची पराक्रष्टा केली होती. स्मरणपत्रांचा भडीमार चालवला होता. ही कार्यशाळा 'राज्य परिवहन मंडळातील चालक वाहक यांचे ताणतणाव व्यवस्थापन' या विषयावर असावी असं त्यांनी विद्यापीठाला कळवलं होतं. त्याला मान्यता मिळाल्यानं ते आनंदीत झाले.

प्राचार्यांनी बेल वाजवून उपप्राचार्य केल्हे, प्रा. मुंगळे आणि प्रा. लांडगे यांना लगोलग केबिनमध्ये बोलावून घेतलं.

“या.. मंडळी.. ताणतणाव कार्यशाळा मंजूर झाली.. एकदाची.. ”

“अरे.. व्वा,सर ,अभिनंदन.. ” प्रा. मुंगळे शिष्टाचार म्हणून पुटपुटले.

“अहो.. अभिनंदन कसलं करता ? सान्त्वन करा एकमेकांचं.. ” उपप्राचार्य पोक्तपणे उद्गारले.

“म्हणजे.. कार्यशाळा होईपर्यंत आपलाच ताणतणाव वाढत जाणार .. असंच सुचवायचंय ना तुम्हाला.. ” प्रा. लांडगे सात्त्विक भावानं म्हणाले.

“नो.. कॉमेन्टस्.. प्रोसीड फरदर.. ही कार्यशाळा आपल्याला यशस्वी करून दाखवायची आहे. लवकरच आपण स्टाफ मीटींग घेऊन समित्या अन् उपसमित्या नेमून टाकू.. चला कमाला लागा.. ”

प्राचार्यांनी समारोप करून दुसऱ्या कमाला सुरवात केली.

* *

कार्यशाळा संयोजनाची जबाबदारी असलेली त्रिमूर्ती प्रा. केल्हे, प्रा. लांडगे, प्रा. मुंगळे सशाच्या गतीनं कमाला लागले. जिल्ह्यातल्या सर्व रा. प. आगारातल्या सुमारे शंभर वाहक चालकांना आमंत्रण पत्रं रवाना झाली. ताणतणाव मुक्तीबाबत मार्गदर्शन करण्यात माहीर असलेल्या नामवन्तांना पाचारण करण्याचं ठरलं. निवास भोजन प्रवास यांच्या बाबतीतलं नियोजन साकर होऊ लागलं.

* *

कार्यशाळा आठ दिवसांवर येऊन ठेपली. फ्रेनाफ्रेनीतनं ताणतणावाला हलके.. हलके .. बाळसं येऊ लागलं...

“हॅलो.. सापळेसर ना.. हं मी .. हरणे म्याडम बोलतेय.. अहो, कार्यशाळेत मला 'कंडक्टर प्रवासी यांच्यातलं उंदरामांजराचं नातं: एक मनोविश्लेषण' या विषयासाठी बोलावलंय. पण सर, तिकडे स्वाईन फ्ल्यू आहे म्हणे.. मग मी काय करू विचारायला फ्रेन केला.. ”

“हां.. आहे मॅडम.. इकडे स्वाईन फ्ल्यू आहे. पण आम्ही राहतोच ना इथं.. या तुम्ही... तुम्हाला कही होणार नाही.. बिनधास्तपणे या.. फक्त मास्कच्या भरपूर जोडया आणा.. ओके ? ”

हरणे मॅडमनी तणावमुक्त होत फ्रेन बंद केला.

इकडे केल्हेसरांच्या केबिनमध्ये डॉ. डुक्रे यांचा फ्रेन खणखणला,

“हं मी फ्रेन अशासाठी केला.. मला तुम्ही 'झायव्हर व कंडक्टर: साप मुंगुसाचं नातं: एक मनोवैज्ञानिक अभ्यास' असा विषय दिलाय.. पण मी अजून एकदाही मुंगूसच पाहिला नाही हो.. त्याचाच तणाव झालाय माझ्या मनाला.. साप मात्र भरपूर पाहिले. तेव्हा काय करू? त्यांच्यात खरंच वैर असतं का हो? म्हणून फ्रेन केला ”

प्रा. लांडगे यांनी डोक्याला हात लावला...

“ वैर असतं असं गृहीत धरा अन लवकर करय ते सुचलं ते माझ्याकडे द्या पाठवून.. मी बघतो त्याचं करय करायचं ते .. चाललं ना?”

प्रा. लांडगे यांच्या मनावरचा ताणतणाव डॉ. डुक्रे यांना समजला की नाही, हे कळायला मार्ग नाही. इकडून एखादं मुंगुस पकडून त्यांच्याकडे पाठवून द्यावं, असा तणावग्रस्त विचार त्यांच्या मनात येऊन गेला.

“ हां.. प्रा. मुंगळेसरच ना? .. मी नागपुराहून बोलतोय.. डॉ चित्ते .. ओळखलं ना? आपण नागालॅण्डला बरोबर होतो.. तुमच्याकडे म्हणे कार्यशाळा होत्येय.. मैनाताई पाखरेबाईकडून कळलं मला.. अहो, माझा पेपर तयार आहे.. विषय सांगतो.. ‘राज्य परिवहन मंडळातले अधिकारी व कर्मचारी यांच्यातलं विळ्या भोपळ्याचं नातं : एक शोध’ .. मग करय करू? देऊ पाठवून.. आं?”

मुंगळेसर मोठ्या धर्म संकटात पडले. त्यांना माहीत होतं की, डॉ चित्ते भरघोस मानधन लाटण्यात पटाईत आहेत.. कार्यशाळेत ‘विळाभोपळा’ सादर करून, पेपरचा आवळा देऊन मानधनाचा केहळा घेऊन जातील याची मुंगळेसरांना कल्पना आली. त्यांनी गुळमुळीतपणे उत्तर दिलं,

“ हरकत नाही.. बघू .. ”

आपला तणावग्रस्त चेहरा डॉ. डुक्रेयांना दिसणार नाही, याचं मुंगळेसरांना समाधान वाटलं.

* *

सकळपासनं प्रा. मुंगळे आणि लांडगे दुचाकीवरून आचान्याच्या शोधात शहरभर हिंडत होते. कार्यशाळेसाठी भोजनाची जबाबदारी घेतलेला शेरसिंग अँडव्हान्स घेऊन पंजाबला निघून गेला. एक महिन्यानं येणार, असं त्यानं आजच मोबाईलवरून कळवल्यानं दोघेजण नव्या आचान्याच्या शोधात निघाले. शेरसिंगला दिलेला पंचवीस हजाराचा अँडव्हान्स कसा वसूल करायचा, या चित्तेचा ताणतणाव दोघांच्याही वागण्या बोलण्यावर दिसू लागला. तो कार्यशाळा आटोपेपर्यंत मावळणार नव्हता. शेवटी गरूड नावाचा नवखा आचारी कसाबसा तयार झाला.

* *

कार्यशाळा चार दिवसांवर येऊन ठेपली.

दुपारपासनं प्राचार्य चिन्ताब्रन्त होऊन बसले होते. कार्यशाळेच्या उद्घाटनासाठी पालकमंत्री धसमुसळे येण्याचं नक्की झालं असताना आताच त्यांचे स्वीय सचिव कवळेसाहेबांचा फ्रेन आला. त्यांनी उद्घाटन सकळी दहाऐवजी दुपारी तीन वाजता आयोजित करायला सुचवलं. तसा वरून आदेश असल्याचं बजावलं.

“आता सकळपासनं दुपारपर्यंत आलेल्या सगळ्या वाहक अन् चालकचं लोणचं घालायचं क्व? एवढ्या वेळेत सगळ्यांकडून पापड लाटून घेऊन वाळतसुद्धा घालता येतील” प्राचार्य सापळे विलक्षण उद्देगानं स्वताशीच पुटपुटले. ताणतणाव वाढून प्राचार्य अस्वस्थपणे टेबलावरच्या कचेवर पेपरवेटच्या साह्यानं कॅरम खेळू लागले !

शिपायानं त्यांची मनःस्थिती दुरुन पाहिली आणि उपप्राचार्यांना बोलावून आणलं.

“कय झालं सर?”

प्राचार्यांनी अपशब्द वापरून, कार्यशाळेचा उद्धार करून इतिवृत्तान्त कथन केला.

उपप्राचार्य कही कळ विचारमग्न झाले. त्यानन्तर प्राचार्यांसमोर टाळी घेण्यासाठी हात पुढे करत ते म्हणाले,

“ द्या टाळी.. शुभस्य शीघ्रम.. सर, लगेच पीएला फ्रेन लावा.. आणि सांगा उद्घाटन आम्ही सकळीच करून घेऊ आणि मंत्र्यांच्या उपस्थितीत समारोप करू. चालेल क्व .. विचारा.. ”

“अरे.. व्वा.. छानच आयडिया.. ” प्राचार्य तणावमुक्त होत उद्गारले.

“म्हणजे .. एक दगडात अनेक पक्षी मारता येतील. ”

“कसे कय बुवा?”

“अहो.. मंत्री नाही म्हणजे कार्यशाळा वेळेवर सुरु करता येईल. ते सकळी येणार म्हणून लोक जमलेलेच असणार.. ते तीन वाजता यायचं म्हणतात तर अँक्चुअली पाच वाजता येतील.. तोवर कार्यशाळेचा कार्यभाग आटोपून जाईल . त्यांच्या हस्ते प्रमाणपत्रं वाटण्याचं जाहीर करू म्हणजे सगळे वाहक, चालक अधिकारी, कर्मचारी अगदी निमूटपणे थांबणार.. आणि आपली कार्यशाळा यशस्वी होणार.. म्हणून म्हणतो .. द्या टाळी. ”

उपप्राचार्य बेरक्रीपणानं बोलले.

स्वीय सचिव कवळेसाहेबांनी या प्रस्तावाला मान्यता देऊन दोघांनाही तणावमुक्त केलं!

* *

कार्यशाळेला तीन दिवस उरले. उपप्राचार्य त्यांच्या कार्यालयात बसले होते तेवढ्यात फ्रेन खणखणला.

हॅलो.. कोल्हेसर.. मी येस्. टी. म्हांडळाचा जिल्हा व्हातूक नियंत्रक बोलतोय.. तुमची ती कार्यशाळा परवाच आहे ना... पण सर, त्याच दिवशी त्रिंबकेश्वराला निवृत्तीनाथाची यात्रा आहे.. त्यासाठी सगळ्या जिल्ह्यातनं बस गाडयांसह ड्रायवर कन्डक्टरांना ड्यूटी लावायची ठरलं!”

“ऑ.. असं कय.. करता?.. सगळी तयारी झाली हो.. भरपूर खर्चही केलाय हो कॉलेजनं” उपप्राचार्य तणावग्रस्त होत म्हणाले.

“हां. सर. निवृत्ती यात्रेचा अंदाजच आला नाही.. क्यान्सल करता येईल क्व आपल्याला.. शिमग्याला घेऊन टाकू !”

“ नाही .. नाही.. पालकमंत्री धसमुसळेसाहेब सकळपासनं संध्याकळपर्यन्त.. ” उपप्राचार्यांचं बोलणं मधेच तोडून ‘व्हातूक नियंत्रक’ म्हणाले.

“सर.. हे पालकमंत्र्याचं येनं.. कव्हा ठरलं.. ऑ? अहो .. मग आमालाच आमचा प्ल्यान बदलावा लागलं. ”

“अहो.. बदलाच.. सगळ्या वाहक चालकना प्रमाणपत्रं देणार आहोत आम्ही. शिवाय तुमचा सत्कर होईल पालकमंत्र्याच्या हस्ते.. ”

उपप्राचार्यांची ही मात्रा वाहतूक नियंत्रकांना बरोबर लागू पडली, सत्कर म्हणजे एक आणखी नारळ असा साधा हिशेब त्यांनी मनाशी मांडला.

वाहतूक नियंत्रक उत्साहीत होऊन म्हणाले,

“आसं क्वही आहे क्व .. सर? माला आयडियाच आली नाही.. आता मी आसं करतो.. दुसऱ्या जिल्ह्यातला स्टाफ आणि बसगाडया बोलावतो.. म्हंजे ‘आपल्या’ कार्यशाळेला हँड्रेड परसेन्ट हुपस्थिती राहिल.. निरधास्त न्हावा. ”

क्वही वेळापूर्वी तणावग्रस्त झालेले उपप्राचार्य क्षणात तणावमुक्त झाले!

* *

कार्यशाळा दोन दिवसांवर आली.

कॉलेजरस्त्यावर मुरुम टाकयला आलेल्या मालद्रकच्या धडकेनं दूरध्वनी जोडणारे आणि वीज पुरवठा करणारे दोन खांब क्लथून गेले. त्यामुळे पी. डब्लू. डी. खातं दिवसभर ताणतणावग्रस्त झालं होतं, तथापी पालकमंत्र्यांच्या आगमनाच्या नुसत्या धाकनं कर्मचाऱ्यांनी रात्रीचा दिवस करून अख्ख्या कार्यशाळेला तणावमुक्त बनवलं!

* *

कर्यशाळेच्या आदल्या रात्री प्राचार्य सापळे, उपप्राचार्य केल्हे, प्रा. लांडगे, प्रा. मुंगळे यांची एक धावपळ उडाली. तशा छोटयामोठया ताणतणावाच्या ठिणग्या दिवसभरात उडतच होत्या. स्वाईन फ्ल्यूच्या भीतीनं हैराण होऊन हरणे मॅडमनी फोनवरनं नकर कळवला म्हणून महाविद्यालयाच्याच मांजरे मॅडमच्या गळयात त्यांचा आलेला निबंध वाचण्याची घंटा बांधण्यात आली. डॉ. डुकरे यांनी फॅक्सवरनं निबंध पाठवला आणि आपण जिवंत मुंगुस पाहिल्यामुळे शुभशकुन झाल्याचं आवर्जून कळवलं. डॉ. चित्ते चित्याचा चपळाईनं निबंध लिहून सकळपासनं गावात आले आणि एक आलिशान हॉटेलात मुक्कमाला थांबले.

* *

भोजनाची जबाबदारी घेतलेल्या गरूड आचाऱ्याचा मोबाईल हरवला. त्यामुळे सगळा स्वैपाक घरी करून टेम्पोनं कॉलेजात आणण्याचा त्याचा निर्णय प्रा. मुंगळे आणि लांडगे यांना समजेपर्यन्त दोघांच्या पोटात भीतीचा गोळा उठून जीव टांगणीला लागला होता.

ठरल्याप्रमाणे सकळी 'ताणतणाव मुक्ती कर्यशाळे'ला प्रारंभ झाला. पालकमंत्री समारोपाला येणार असल्यानं उद्घाटन समारंभ साधेपणानं सुरु झाला. सभागृहात प्राचार्य, उपप्राचार्य आणि अन्य मंडळी आसनस्थ झाली. प्राचार्य स्वागतपर भाषण करत असताना भरगच्च भरलेल्या सभागृहाच्या मागल्या रांगेत उभं राहून प्रा. लांडगे उपप्राचार्यांच्या दिशेनं हाताचं मनगट घडयाळाच्या लंबकरसारखं अर्ध गोलाकर फिरवू लागले. त्यांची ही खूण आसनस्थ मंडळीच्या लक्षात येईना. सर्वजण एकमेकांकडे बघत आपली मनगट तशीच अर्ध गोलाकर फिरवीत 'म्हणजे कय?' असं खाणाखुणांसह विचारु लागली. व्यासपीठस्थ मंडळीच्या या खाणाखुणा श्रोत्यांमध्ये जाऊन पसरल्या. कहीजणांनी मागे वळून बघीतलं तेव्हा प्रा. लांडगे ताणतणावानं निथळत तीच खूण वारंवार करत होते. प्राचार्य शब्दरुपी स्वागत करण्यात दंग होते. त्या तणावग्रस्त खुणेचा नेमक अर्थ चाणाक्ष उपप्राचार्यांच्या लक्षात आला. त्यांनीही मूकमणे खाणाखुणांनी उत्तर देण्याची खटपट सुरु केली. पण प्रा. लांडगे यांच्या डोक्यात उजेड पडेना आणि त्यांच्या मनगटाच्या अर्ध गोलाकर खुणाही थांबता थांबेना! त्या जशा तणावग्रस्त तशा हताशग्रस्त होऊ लागल्या. प्राचार्य भाषण थांबवून उपप्राचार्यांकडे पाहू लागले तर तेही तशाच खुणा करण्यात मग्न होते. शेवटी न राहवून उपप्राचार्य उठले. प्राचार्यांना बाजूला सारुन ते माई क्वरनं प्रा. लांडग्यांना उद्देशून म्हणाले,

“ लांडगेसरांसाठी महत्त्वाची सूचना आहे .. नारळांची आय मीन... श्रीफळांची गोणी.. आचाऱ्याच्या सामानात गेली असेल. ती त्यांनी तिकडे जाऊन शोधावी .. आणि आभार प्रदर्शनापर्यन्त इकडे आणावी... ध.. न्य.. वा.. द.. ”

आणि अवघं सभागृह तणावमुक्त होत प्राचार्यांचं शब्दरुपी स्वागत सुहास्य वदनानं स्वीकरू लागलं!

oooooo

(नगारा दिवाळी अंक २०१०)

०६. छबीताईच्या पाककृतीतली खुबी...

छबीताई संसारे यांना क्यू टी. व्ही. चॅनलतर्फे पाककृती सादर करण्याचं आमंत्रण आलं तेव्हा त्या वांग्याचं भरीत करीत होत्या. त्यांना आनंदाचं भरतं आलं आणि तो उकळणाऱ्या दुधासारखा उत्तू जाऊ लागला. पतिराजांनी त्यांच्या हट्टापायी येवल्याहून उंची शालू खरेदी करून आणला. चित्री करणासाठी निघताना अंगठे सोडून आठही बोटत त्यांनी सोन्याच्या अंगठ्या परिधान केल्या. ब्यूटी पार्लरमध्ये जाऊन सजलेल्या छबीताई खास टॅक्सी करून क्यू टी. व्ही. च्या स्टुडीयोत जाऊन पोचल्या...

तिथल्या. स्वागतिकेनं छबीताईना संयोजिक लता लाटणे यांच्याशी गाठ घालून दिली. चित्रीकरणाची पूर्वतयारी होत असताना लताताईनी छबीताईना बोटतल्या सर्व अंगठ्या काढायला लावल्या. त्यांच्या हातांना विशेष मेकम करण्यात आला. करण छबीताईच्या छबीपेक्षा त्यांच्या हातांचीच छबी सर्वाधिक काळ दिसणार होती. आधीच्या मेकमवर पुन्हा मेकम झाल्यानं त्यांची छबी भाजलेल्या खान्या दाण्यासारखी दिसू लागली. त्या बिग बीप्रमाणे डावखुऱ्या आहेत हे लक्षात आलं. त्यानुसार चित्रीकरण ओटयावरील घटकपदार्थांची मांडामांड बदलण्यात आली.

लताताईनी 'हसतमुख रहा', 'तणावरहित दिसा', 'चुक्क करू नका', 'गडबडून जाऊ नका' इत्यादी सूचना छबीताईना दिल्या आणि कॅमेरा सुरू झाला...

लताताईनी सराईतपणे औपचारिक गप्पांना सुरुवात केली. छबीताईना आनंदाचं भरतं आलं. अभिप्रेत नसताना त्या आपल्या सासरमाहेरचा अनावश्यक तपशीलाचं चन्हाट वळू लागल्या... लताताईनी त्यांना नाउमेद केलं नाही. करण संकलिक करूणा कत्रे त्यांच्या बोलण्याच्या चित्रीकरणावर सफाईनं कत्री चालवतील याची लताताईना खात्री होती...

पाककृती तयार करण्यासाठी दोघीजणी ओटयासमोर उभ्या ठाकल्या. कॅमेरावाल्यानं सगळं ठाकठीक असल्याची खूण करताच लताताई बोलू लागल्या...

“हं.. छबीताई आज तुम्ही कोणता पदार्थ करून दाखवणार आहात .. आमच्या प्रेक्षकांना?”

“शेवग्याच्या शेंगांचं मलईदार पिठलं..”

“हे पिठलं सगळ्यांनाच ठाकुक आहे .. पण आपण मलईदार का करणार ?”

“एकदा माझ्याकडनं असं गार झालेलं पिठलं साईच्या भांड्यात ओतलं गेलं .. घरच्यांनी ते चवीचवीनं खाल्लं. त्यातनं माला या पदार्थाचा शोध लागला” छबीताईनी एक दमात सांगून टाकलं

“बरं .. आता .. त्यासाठी तुम्ही काय काय वापरणार आहात .. ते सांगा आमच्या प्रेक्षकांना ...”

छबीताई बोटानं पदार्थ दाखवू लागल्या

“या .. उकडलेल्या शेंगा.. मी.. घरनंच उकडून आणल्या आहेत... ते डाळीचं पीठ कावलेलं...तेल... तयार मलई बाजारातनं आणलेली...चवीपुरतं मीठ.. हळद .. तिखट..”

“बरं छबीताई आता आपण काय करायचं?”

कडईमध्ये तेल टाकयचं.. ते गरम झाल्यावर...

असं बोलताना दोघीजणी गॅस सुरु करायलाच विसरल्या! बराच वेळ झाला तरी तेल क्व गरम होत नाही याचं दोघीना कोडं पडलं. ही चूक कॅमेरावाल्याच्या लक्षात आली बर्नर शिलगावून पुन्हा पहिल्यापासून रीटेक घेण्यात आला !

“गरम झालेल्या तेलामध्ये मोहरी...हळद आणि तिखट घालायचं.. नंतर लगेच क्वलवलेलं डाळीचं ओतायचं.. उशीर केला तर फोडणी जळून जाईल.. हळद क्वळीकूट होईल..”

“व्वा फ्रच छान टिप दिली. भगिनीनो... लक्षात ठेवा हं.”

छबीताई बोलत होत्या. कृती करून दाखवत होत्या.. त्याच वेळी डाळीचं पीठ फ्रच पातळ झाल्याचं त्यांच्या लक्षात आलं! आता पिठलं होतं की डाळीच्या पिठाची आमटी होते...याची त्यांना चिंता वाटू लागली...लताताईना कसलाच घोर नव्हता त्या प्रसन्न चित्तानं पाककृती न्याहाळत होत्या...इकडे छबीताईनी डाळीचं पीठ वाजवीपेक्षा जास्तीत जास्त ढवळून कसंबसं पिठलं वाटेल इतपत ठिकणावर आणलं!

“आता पुढे क्व करायचं ते आपल्याला छबीताई सांगतील.. तोपर्यंत आपण घेऊ या ब्रेक .. तुम्ही लिहून घ्या कृती”

छबीताईना वाटलं .. आता आपल्याला खरोखरची विश्रान्ती मिळेल...तेवढ्या वेळात घरून आणलेल्या शेंगा वित्तपत उकडल्या आहेत हे तरी तपासून पाहू...पण जराही उसन्त न घेता लताताईनी पोपटपंची सुरु केली.

“तर भगिनीनो शेवग्याच्या शेंगांचं मलईदार पिठलं खायला तयार व्हा...हं.. छबीताई..”

कॅमेऱ्याचा रोख लताताईवर असताना छबीताईनी चपळाईनं उकडलेल्या शेवग्याच्या शेंगा बोटानं चाचपून पाहिल्या. अति उकडल्यामुळे त्यांचं भरीत किंवा पिठलं झालंय हे त्यांच्यातल्या चाणाक्ष गृहिणीच्या लक्षात आलं.

“आता क्व करणार ?” लताताई सुहास्य वदनानं म्हणाल्या.

“ती सुरी आणि चमचा द्या माझ्याकडे ..”

छबीताईची ही मागणी ऐकताच लताताई किंचित कळ गोंधळल्या. करण ही साधनं हाताशी नव्हती! मदतनिसानं ती कॅमेऱ्यात दिसणार नाही अशा बेतानं लगेच दिली.

“ आता आपण उकडलेल्या शेंगांचे सुरीनं क्वप करू या .. आणि त्यांचा गर चमचानं एक्क बाऊलमध्ये जमा करू या...आणि आता ...हा गर शिजलेल्या पिठल्यात घालू या...”

भांबावलेल्या लताताई सावरल्या...उकडलेल्या शेंगांचे तुकडे टाकण्याऐवजी त्यांचा गर छबीताईनी तयार पिठल्यात ओतलेला पाहून त्या चांगल्याच बुचकळ्यात पडल्या ! बाकी राहिलेल्या बाऊलवर कटाक्ष टाकत त्या म्हणाल्या..

“आता...या.. मलईचं क्व ?”

“ती ज्याच्या त्याच्या आवडीनुसार.. पिठल्यात टाकवी...टाकली तरी चालेल नाही टाकली तर पिठलं अधिक चटकदार लागेल !”

याच वेळी प्रोड्युसरनं लताताईना “फिनिश” ची खूण करून कार्यक्रम संपवला.

हे अनोखं पिठलं आपल्याला पडद्यावर चाखावं लागलं नाही ,याचं अतीव समाधान त्यांना लाभलं.

छबीताई मात्र त्या दिवसापासून आपल्या पाककृतीच्या प्रसारणाची आतुरतेनं वाट पाहत आहेत!

oooooo

०७ . मंगल कार्यालय बायांनी आक्रमिले !!

हाश हुश करत सोपनराव, महिपतराव, हणमंतराव आणि संपतराव रिक्शातून उतरले तेव्हा पहाटेचे पाच वाजले होते. प्रत्येकजवळ अवजड बॅगा होत्या. सगळ्यांनी जाडजूड स्वेटर्स घालून तोंडाभवती मफ्लर्स गुंडाळून त्यावर कनटोप्या घातल्या होत्या. चौथ्या सिटाला घेण्यावरून त्यांच्यात आणि रिक्शावाल्यामध्ये वादावादी झाली. शेवटी हमरीतुमरी आवरून महिपतरावांनी भाडं वाढवून देण्याचा करार केला. त्यांचा रेल्वे स्टेशनपासून मंगल कार्यालयापावेतोचा प्रवास बिनबोभाट पार पडला. रिक्शा भाडं देण्याची चट्टी सोपनरावांना बसली करण त्यांच्याच आग्रहाखातर सगळे वाघापूरहून केल्हापूरला भाचीच्या लग्नाला आले होते. भाचीच्या बापानं सोपनरावांना घसघशित रक्कम देऊन गावाकडून जास्तीत जास्त वऱ्हाडी आणायला सांगितलं होतं. त्यांच्या गळाला त्यांचे तीन मित्र लागले. प्रवास खर्च करून उरणारी वरकड रक्कम सोपनरावांच्याच खिशात राहणार होती. त्यामुळे ते जाम खुश होते.

प्रथम उतरलेल्या हणमंतरावांनी करकचून आळस देऊन पाठीमागचं भव्य दिव्य आणि अवाढव्य असं तीन मजली मंगल कार्यालय न्याहाळलं. संपतरावांनी बॅगा बाहेर काढल्या. तेवढ्यात सिक्युरिटीच्या माणसानं जोरात शिट्टी फुंकली. चौघेही चांगलेच दचकले. सिक्युरिटीनं सगळ्या बॅगांवरून धातुशोधक यंत्र फिरवलं आणि ओळखीसाठी हात पुढे केला. महिपतरावांनी चटकन शेकहँड घेऊन सगळ्यांच्या वतीन “ शुब परभात...” म्हणून टाकलं. तोंडातली शिट्टी काढून सिक्युरिटी म्हणाली,

“आवो शेक्यांड कायला घेता? संडासला जाऊन आलोय मी. लगीन पतरिक्र दावा...”

“ क्शाला ऑ क्शाला ?” सोपनराव तिरीमिरीनं बोलले.

“आम्ह्या मंगल कार्यालयाचा रूल हाये तसा... वळखीशिवाय कुन्नालाच धाडता येत न्हाई आमाला... तुम्ही कनती पन वळख चालंल. ”

तेवढ्यात दुसऱ्या मजल्यावरल्या ग्यालरीत दात घासणाऱ्या भाची नवरीनं सिक्युरिटीला खुणावलं आणि हुज्जत आवरून चौघेही अवजड बॅगांसह आत शिरले. चालताना सगळ्यांच्या नजरा कार्यालयातल्या सोयी सुविधा न्याहाळत होत्या. महिपतराव सिगरेटी फुंकण्यासाठी सुरक्षित जागा हेरत होते. सोपनरावांना दातांना मशेरी लावण्यासाठी जागा हवी होती. हणमंतरावांजवळ विड्याच्या पानांची चंची होती. ते खिडकीच्या शोधात चालत होते. संपतरावांना टॉयलेट कुठे आणि कसं असेल याची विवंचना होती!

दुसऱ्या मजल्यावर वधुपक्षाची आणि तिसऱ्या मजल्यावर वरपक्षाची सोय होती. भाची नवरीनं तोंडातला टुथपेस्टचा तोबरा सांभाळत चौघांचं स्वागत केलं. तिचे आई वडील म्हणजे वधुमाता पिता रात्रीचे बंगल्यावर मुक्कमाला गेले होते.

भाचीनं आपले मामा सोपनरावांना आपल्या शेजारच्या रुम नंबर २११ मधे बॅग ठेवायला आणि त्यांच्या तिन्ही मित्रांना तिसऱ्या मजल्यावर रुम नंबर ३२२, ३४४ आणि ३६६ मधे जायला सांगितलं.

ही ताटातूट चौघांनी जड मनानं स्वीकरली!

दाबून नाष्टापाणी करून चौघेजण नगर प्रदक्षिणा करून आले. लग्नाची टाळी संध्याकाळची असल्यानं सारं कसं शान्त निवान्त होतं. दुपारचं भरपेट भोजन आटोपल्यावर चौघेही आपापल्या रुममध्ये परतले. प्रत्येक रुम दोन दालनांची आणि अॅटॅचड टॉयलेटची होती.

सोपानराव मशेरी लावून रुम नंबर २११ मधेबसून आल्या गेल्या सग्यासोयऱ्यांशी गप्पा गोष्टी करत बसले. त्यांची आधीच आलेली बायको जुन्या पुराण्या उखाळया पाखाळया काढण्यात गढून गेली. त्यामुळे तिचा नट्टा पट्टा करणं लांबणीवर पडत गेलं.

महिपतराव रुम नंबर३२२ मधे पोचले. आतल्या दालनात सिगरेटी ओढता ओढता त्यांचा डोळा लागला. हणमंतरावांनी रुम नंबर ३४४च्या खिडकीजवळ बस्तान मांडून चंचीतला पानांचा सरंजाम काढला. थोडया वेळानं ते कॉटवर आडवे झाले. संपतराव रुम नंबर ३६६ मधल्या टॉयलेटच्या सोयीवर भलतेच खुश झाले. तिचा वापर करून तेही पहुडले आणि लगेच घोरु लागले.

संध्याकाळचे पाच वाजले. मंगल कार्यालयात बायकांमाणसांची ,पाहण्यारावळयांची वर्दळ वाढली. बायकांच्या नट्टयापट्टयाला,वेणीफणीला आणि साडया बदलण्याच्या सोपस्कराला सुरवात झाली. वरपक्षाकडच्या बायकांची संख्या जास्त झाल्यामुळे त्यांचे घोळकेच्या घोळके नव्या कोऱ्या साडयांसह शेजार पाजारच्या रुममध्ये पांगू लागले. अनेक ठिकाणी पुरुषांना हुसकावून लावून बायकांनी रुमसा बिनदिककत ताबा मिळवला. काही ठिकाणी आतल्या कडया घातल्या गेल्यामुळे पुरुषांना आपोआप मज्जाव झाला. अर्धवट दाढी झालेला एक वऱ्हाडी ग्यालरीत बावचळून घोटाळत राहिला. दुसऱ्याची पॅट घालून झाली होती आणि शर्ट घालणं बाकी होतं. तिसऱ्याचे कमडे बदलून झाले होते पण पादत्राणं आत अडकली होती. चौथ्या वऱ्हाडयानं ग्यालरीतच बॅग उघडून कमडे बदलले आणि कशीबशी भांगपट्टी केली. पाचवा वऱ्हाडी कमरेला टॉवेल गुंडाळून उघडयाबंब अवस्थेत दिशाहीन फिरत होता. नटून सजून तयार झालेल्या बायका आतल्या नटणाऱ्या सजणाऱ्या बायकांसाठी पहारा देऊ लागल्या. 'खबरदार जर टाच मारुनी येशील पुढती गडया, चिंधडया उडवीन राईराईएवढया' असा बायकांचा आवेश होता. हक्काच्या रुमस बळकावल्या गेल्यामुळे ताटकळत हात चोळत चुळबुळण्याशिवाय वऱ्हाडी मंडळीना काही करता येण्यासारखं नव्हतं!

रुम नंबर ३२२ मधे महिपतराव वामकुक्षी आटोपून जागे झाले. त्यांनी सिगरेट शिलगावली तेवढयात बायकांचा थवा पाखरांसारखा आत शिरला. बोलबहादुर असलेले महिपतराव 'काही बोलायचे आहे पण बोलणार नाही'अशा भांबावल्या स्थितीत बाहेर पडले.

रुम नंबर ३४४ मधे हणमंतरावांना जाग आल्यावर पान खाण्याची हुक्की आली. तेवढयात बायकांची टोळधाड आत शिरली. चंचीचा सरंजाम आवरताना त्यांना पळता भुई थोडी झाली. 'पळा पळा कोण पुढे पळे तो....'अशा तडकाफडकीनं ते बॅगसह बाहेर पडले.

रुम नंबर ३६६ मधे संपतराव आळोखे पिळोखे देत उठले आणि टॉयलेटमध्ये नेटकेच जाऊन बसले. तिथे बायका मधमाशांसारख्या घुसल्या. कोणीही न दिसल्यामुळे 'कुणी नाही ग कुणी नाही आम्हाला पाहत बाई' अशा निर्धास्तपणे बायकांचा साडया बदलण्याचा घोळ सुरु झाला. बाहेरची चाहूल लागताच संपतरावांचं अवसान गळालं. बराच वेळ ते तसेच बसून राहिले. 'जिना यहा.. मरना यहा.. इसके सिवा जाना कहा ?'असा प्रश्न त्यांना पडला. त्यांनी तोंडाभवती मफ्लर गुंडाळून त्यावर कनटोपी चढवली होती. ते घाबरत घुबरत टॉयलेटजवळच्या दालनात आले. तेवढयात दुसऱ्या दालनातल्या एकीला त्यांची चाहूल लागून त्यांचा अवतार दिसला. ती बाई किंवाळून बेशुद्ध पडली. इतर साळकाया माळकाया सैरावैरा धावून सैरभैर झाल्या! सगळया मंगल कार्यालयात घबराटीची लाट उसळली. त्यांच्यातल्या एक बाईनं

आपण याची देही याची डोळा 'दहशतवादी' पाहिल्याची याच वेळी आवई उठवली! पण या ठिणगीचा भडक उडण्याच्या आधीच संपतरावांनी मफ्लर कनटोपीचा जामानिमा कसाबसा बॅगेत भरला अन् ते रूमबाहेर पडण्याची तयारी करू लागले. तेवढ्यात महिपतराव आणि हणमंतराव संपतरावांच्या आश्रयाला येऊन पोचले! महिपतरावांनी कलच्या न्याहरीतला बॅगेतला कंदा कढून बाईना हुंगवला. त्या शुद्धीवर येऊन लाजून पळून गेल्या! सगळी पळापळ धावपळ हळुहळू शांत झाली!! तळमजल्यावरनं सिक्युरिटी शिट्टी फुंकत आली आणि कनटोपी घातलेला दहशतवादी कुठे लपलाय का हे पहात पहात निघून गेली!

संपतरावांना घेऊन त्यांच्या बॅगेसह घेऊन महिपतराव आणि हणमंतराव दुसऱ्या मजल्यावरच्या सोपानरावांच्या रुम नंबर २११ जवळ आले. बंद दारासमोर सोपानराव खांद्यावर टॉवेल आणि बनियन अंडर पॅट अशा अवतारात येरझारा मारत होते.

“अवो.. वरच्या मजल्यावर नाहक पळापळ सुरू झाली.. आमी बारदाना घेऊन खाल्ती आलो बघा...” महिपतराव म्हणाले.

“लुगडं बदलणाऱ्या बायांनी आख्खा वरचा मजला कबीज केलाय जनु.. पन सोपानराव, तुमी कडून भाएर हुबे? नवरीबाईचे मामा ना तुमी ? ऑ? ” संपतरावांनी विचारलं.

“ आता कय सांगू आन कय न्हाई...आमची घरवाली आर्ध्या घंटयापासनं लुगडं बदलून नखरा करून राहिलीयं.. कवा आटपल तिचं त्ये कडं ठावं न्हाई. तिकडं टाळीची येळ व्हईल आन मामाच्या नावानं बोंबाबोंब व्हईल तवाच ही भाएर येईल ”

सोपानराव असं बोलत असताना त्यांची नटली सजली बाईल मोठया तोऱ्यात बाहेर पडली!!

सोपानरावासह महिपतराव, हणमंतराव आणि संपतराव रुम नंबर २११ मधे शिरले. महिपतरावांनी आत जाताच घट्ट कडी घातली आणि नवी सिगरेट शिलगावली. हणमंतरावांनी चंचीची गाठ सोडली. संपतरावांनी पुन्हा निवान्तपणे टॉयलेट गाठलं आणि मशेरी लावून सोपानरावांनी कडक इस्तरीचा झब्बा पायजमा परिधान केला.

तेवढ्यात रूमबाहेर उरल्यासुरल्या बायकांच्या नाजूक हातांच्या थापांचा आवाज चौघांना ऐकू येऊ लागला!

—आता वधुपक्षाच्या दुसऱ्या मजल्यावरही बायकांच्या आक्रमणाला जोमानं सुरुवात झाली होती !!!

oooooo

०८. पसायदान हे ...

शेवटी कुलकर्णीसाहेबांचा जीव भांडयात पडला.

होणार, होणार, म्हणून अनेक दिवस गाजत असलेला मंत्री महाशयांचा दौरा एकदाचा ठरला. शासकीय सुट्ट्यांची चंगळ असताना तारेवरची कसरत पार पाडावी, त्याप्रमाणे कुलकर्णीसाहेबांनी संबंधित विभाग प्रमुखांची तातडीची सभा घेतली. तिच्यात पाटीलसाहेबांच्या मदतीनं त्यांनी क्रमाचं वाटप केलं. पोलीस खात्याकडून आलेल्या सूचनांचा कागद त्यांच्या हातात होता. पाटीलसाहेबही खुशीत होते. दौऱ्याची पूर्व तयारी व्यवस्थित झाली. मंत्री महाशय ठीक बारा वाजता विश्राम गृहावर पोचणार होते. भोजनाची व्यवस्था आणि बेत पक्क झाला. विश्रांतीचा राखीव वेळ संपल्यावर दुपारी चार वाजता ते कार्यक्रमाला ठिकठिकाणी प्रयाण करणार होते. त्याप्रमाणे सुरक्षा व्यवस्थेची आखणी झाली.

कुलकर्णी आणि पाटीलसाहेबांनी अक्कलहुशारीनं कार्यक्रम पत्रिका तयार केली. अगदी मिनिट टू मिनिट कोणी काय करायचं हे पक्कं केलं. चार ते चार वाजून तीन मिनिटांपर्यंत दीप प्रज्वलन, पुढे पाच मिनिटांचं पाटीलसाहेबांचं प्रास्ताविक सात मिनिटांचं पुष्पहार गुच्छ प्रदान, चोवीस मिनिटं स्थानिक वक्त्यांची भाषणं आणि छत्तीस मिनिटं मंत्री महाशयांच्या भाषणाला, पाच मिनिटांचं कुलकर्णीसाहेबांचं आभार प्रदर्शन असा कागदोपत्री कार्यक्रम ठरला.

दीप प्रज्वलनासाठी लागणारी समई घासून पुसून आणण्याची जबाबदारी जोशीसाहेबांनी पत्करली. शिर्डीहून मोटार सायकलवरून हारगुच्छ आणण्याचं काम अहिरेसाहेबांनी स्वीकारलं. फोटोग्राफर आणि लाऊडस्पीकरची व्यवस्था सोनवणेसाहेबांनी घेतली. टेबल खुर्च्या आणि बिछायतीच्या कामात निकमसाहेबांचा हातखंडा होता. जाधवसाहेबांनी स्वतःकडे सूत्र संचालन घेतलं. पूर्वतयारीच्या सभेत व्यासपीठावर टेबल खुर्च्या असाव्यात की लोडगाद्या असाव्यात यावर नेहमीप्रमाणे खल झाला. मंत्री महाशयांचा मुखडा सर्वाना म्हणून टेबल खुर्च्या असाव्यात असं पाटीलसाहेबांचं मत होतं तर गाद्यागिरद्या असल्या तरी लोडावर बसून मंत्री महाशय आपला मुखडा सर्वाना दाखविण्याच्या सवयीचे आहेत तेव्हा तो प्रश्नच नाही, असं जोशीसाहेबांचं मत पडलं.

सर्वाना क्रमाचं वाटप झाल्यावर कुलकर्णीसाहेबांनी साहित्याची जमवाजमव करण्यासाठी यादी करायला घेतली. मंत्री महाशय सभास्थानी आल्यानंतर ओवाळणाऱ्या सुवासिनींनी घरुनच निरांजनं फुलवातीसह आणावीत असं ठरलं पण साळुंकेसाहेबांना हे पसंत पडलं नाही. एकसारखी तबकं व निरांजनं असावीत असं त्यांनी सुचवल्यावर कुलकर्णीसाहेबांनी लोटन शिपायाला बोलावलं. त्याला पाच सारख्या आकाराची सुबक तबकं आणि ठसठशीत निरांजनं फुलवातीसह तयार ठेवायला फर्मावलं. त्याच वेळी त्यांना पसायदानाची आठवण झाली. कार्यक्रम पसायदानाने संपला म्हणजे सगळ्यांच्या मनावर सांस्कृतिक परिणाम होतो, काही तरी पवित्र, उदात्त, मंगलमय झाल्यासारखं वाटतं असं त्यांच्या डोक्यात तरळून गेलं. त्याच क्षणी तडकफडकी निर्णय घेऊन त्यांनी लोटनला पसायदानाचीही व्यवस्था करायला सांगितली. त्यानं निमूटपणानं मान डोलवली. कुलकर्णीसाहेबांनी राष्ट्रगीता ऐवजी पसायदान लिहून कार्यक्रम पत्रिका टाईप करायला पाठवली.

दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळी लोटन घरी आला तेव्हा त्याची बायको त्रासिक चेहरा करून बसली होती. ती म्हणाली “अवो, एवढी ताटं आन आरत्या एक ठायी कशा गावतील ...त्या बी सराट सारख्या ...समद्यांनी मंगल कार्यलयतात तपास करायला सुचिवल... आन त्ये पसायदान क फसायदान कुनाला ठावं न्हाई...!”

हे ऐकल्यावर लोटनला दिशा मिळाली. भांडीकुंडी भाडयाने देणारे घोडके कॉन्ट्रॅक्टर त्याच्या ओळखीचे होते. तो त्यांच्या भेटीला कार्यालयात जाऊन धडकला. तिथे सारख्या आकराची तबकं निरांजनं धूळ खात पडली होती. ती त्यानं ताब्यात घेतली. तो त्यांना म्हणाला

“अवो, त्ये पसायदान बी हवयं ...एक नग ...त्ये बी द्या...”

“पसायदान माझ्याकडच्या सामानात नाही . त्याची येवस्था तू वायली कर...”

घोडके रजिस्टर मिटत म्हणाले.

“आता त्ये कुटं गावल ?”

“माला कयी आयडीया न्हाई...त्ये तू भांडयाच्या दुकनात इचार ...बारकं भांडं आसलं ते ” घोडके म्हणाले.

दगडुशेठ कसारांनी लोटनचं स्वागत केलं. दुकनातली तन्हेत-हेची भांडी न्याहळत लोटननं ‘पसायदान आहे क ?’ असं विचारलं. ओठांचा चंबू करून दगडुशेठांनी नकरार्थी मान हलवली. ओवाळणाऱ्या सुवासिनींना निरांजनासह ते हवं आहे त्याअर्थी तो दागिना असावा असं दगडुशेठ म्हणाले.

तबक निरांजनांची जडबदक पिशवी सांभाळत लोटन नथू सोनाराच्या दुकनात शिरला तेव्हा रात्रीचे आठ वाजले. पसायदान हा दागिना बायकांच्या गळयातला असावा असं त्याला वाटू लागलं. नथू सोनारानं त्याला पसायदानाचा घाट विचारला आणि पुढच्या हप्त्यात शहरात गेल्यावर त्याची चौकशी करीन असं आश्वासन दिलं.

बायकेनं लख्ख करून ठेवलली तबकं आणि निरांजन घेऊन लोटन कुलकर्णीसाहेबांच्या घरी गेला. टो बाहेरगावी गेले होते. तो पाटीलसाहेबांच्या घरी पोचला. तबकं निरांजन पाहून ते प्रसन्न झाले. लोटननं हळूच पसायदानाचा विषय कढला. ते कुठल्याच दुकनात मिळत नसल्याचे सांगितलं. पाटीलसाहेब उखडून म्हणाले “पसायदान ही कुरकरनीसाहेबाची भानगड आहे. ती त्यांनाच विचारून निस्तर.”

दिवसभर लोटन याला त्याला पसायदानाबाबत विचारत राहिला. सगळ्यांनी माना उंचावून, भुवया ताणून ही केणती वस्तू असा भाव दाखवला. हिरेसाहेबांनी कपड दुकनात विचारायला सांगितलं. चौरसाहेबांनी कॅसेटवाल्याला विचारल्याचा सल्ला दिला. हा बंगाली खाद्य पदार्थ असावा आणि तबकत ठेवण्यासाठी कुलकर्णीसाहेबांनी आणायला सांगितला असावा असा अम्दाज ठोंबेसाहेबांनी बांधला. कहीच्या मते मूळ नांव चुक्त असावं , त्यामुळे तो मिळणं कठीण जातंय. कहीनी पसायदान मिळालं तर मुंबईलाच मिळेल असं अनमानधपके सांगून लोटनला गॅस वर चढवलं.

तो रात्रभर तळमळत राहिला. अलीकडे त्यानं ज्युरॉसिक पार्क चित्रपट पाहिला होता. त्यातल्या डायनॉसॉरच्या रुपानं पसायदान त्याच्या भवती फेर धरत घुमत राहिलं.

कुलकर्णीसाहेब पहाटे घरी परतले. लोटन त्यांना भेटायला गेला. त्यांनी तबकं, निरांजनं पाहून समाधान व्यक्त केलं. डुपारचा कार्यक्रम यशस्वी होणार असं त्यांना वाटू लागलं.

लोटननं चाचरत चाचरत पसायदान मिळत नसल्याचं कसंबसं सांगितलं . ते ऐकल्यावर कुलकर्णीसाहेबामधला साहेब जागा होऊन रागाचा पारा वाटू लागला. ते खेकसून म्हणाले,

“अरे मूर्खा, तुला पसायदान माहीत नाही ? धन्य आहे तुझी ! जा पळ... संगीत मास्तर गवईबुवांच्या घरी... त्यांना माझा निरोप सांग. ते व्यवस्था करतील...पसायदानाची !”

पसायदान ही मिळू शकणारी वस्तू आहे हे समजताच लोटनला हायसं वाटलं. तो लगबगीनं गवईमास्तरांच्या घरी पोहचला. निरोप सांगून तो म्हणाला

“ दुपारला चार वाजता कार्यक्रम आहे. ऐन वक्ताला धावपळ नको... पसायदान घेऊन जायाला हवं तर मी रिश्का आणतो. ”

लोटनचं बोलणं ऐकून गवईमास्तर जोरजोरानं हसू लागले. त्याच्याशी क्वहीही न बोलता त्यांनी त्याला रिश्का आणायला पिटाळलं. त्याच्या अंगात उत्साहचं वारं संचारलं. रिश्कात मावणारं पसायदान एकदाचं मिळालं याचा त्याला आनंद झाला.

रिश्का आणल्यावर गवईमास्तरांनी लोटनला पेटी ,तबला, डग्गा, तंबोरा रिश्कात ठेवायला सांगितलं.

“आणिक त्ये पसायदान कुटं ठिवायचं ” लोटनन चुळबुळत विचारलं.

“ ते फ़र नाजूकआहे... अवाढव्यही आहे. तुला ते जपून नेता येणार नाही. तू हे संगीत साहित्य घेऊन जा... मी दुपारी कार्यक्रमाच्या वेळी घेऊन येईल... कळजी करू नकोस!”गवईमास्तर चेष्टेच्या सुरात उत्तरले.

ठरल्याप्रमाणे मंत्रीमहाशयांचा कार्यक्रम मिनिट टू मिनिट सुरु झाला. फ़क्त साठेक मिनिट इकडे तिकडे झाली ! चार दिवसांच्या दगदगीनं बसल्याजागी लोटनचा डोळा लागला ! त्याला अधूनमधून टाळयांचे आणि भाषणांचे आवाज ऐकू येत होते. बऱ्याच वेळानं त्याला जाग आली तेव्हा गवईमास्तर तालासुरात गात असल्याचं जाणवलं सभा आणि तिच्यातले सगळे लोक चित्रासारखे तटस्थ बसले होते. क्वहीनी भाविकतेन हात जोडले होते तर क्वहीनी गवईमास्तरांच्या सुरात सूर मिसळला होता.

लोटननं करकवून जांभई दिली आणि कुलकर्णीसाहेबांकडे पाहून ती आवरली .

गवईमास्तर आर्त सुरात गात होते :

येथ म्हणे श्री विश्वेश्वरावो

हा होईल दान पसावो

येऽणे वरेऽऽ ज्ञानदेवो

सुखिया ऽऽऽ जाला.

हे ऐक्ता ऐक्ता लोटन आपल डोकं खाजवतच राहिला !!

००००००

(महाराष्ट्र टाइम्स रविवार २३ जुलै १९९५)

०९. अशी ही श्रद्धांजलीची तन्हा...

अरगडेसाहेबांचं बूड आज एक ठिकणी स्थिरावत नव्हतं. साखर करखान्याची वार्षिक सर्वसाधारण सभा अगदी जवळ येऊन ठेपली होती. त्या आधीच्या पूर्वतयारीच्या क्रमांना चांगलाच वेग आला. सगळे विभाग युद्ध पातळीवर क्रमाला लागले. दिवस कसा उगवतो अन् मावळतो हेच अरगडेसाहेबांच्या कार्यालयाला समजेनास झालं. जो तो आपल्या वाट्याचं काम उरकण्याच्या धडपडीत होता.

चेअरमनसाहेबांनी शक्य तितक्या लांबची तारीख वार्षिक सभेसाठी मुक्र करायला सांगितली. कारण त्यांच्या प्रतिस्पर्धांची त्यांच्या पदावर वर्णी लागण्याची शक्यता निर्माण झाली होती. ती ठरवताना गावातल्या एखाद्या चांगल्या ज्योतिषाशी सल्लामसलत करायला त्यांची सूचना होती. त्याबरहुकुम अरगडेसाहेबांनी चेअरमनसाहेबांची जन्मपत्रिका त्यांच्याकडे पाठवली. त्यांनीही मग तिचा अभ्यास करून, चंद्रबळ वगैरे तपासून तीन चार तारखा काढून दिल्या. त्या अरगडेसाहेबांनी चेअरमनसाहेबांकडे लगोलग रवाना केल्या. ज्योतिषाची भरघोस दक्षिणा सादल खात्यात खर्ची टाकून अरगडे साहेबांनी स्वता नेऊन दिली. त्याच वेळी त्यांनी आपल्या मुलीच्या विवाहयोगाची सविस्तर चर्चाही केली. एक दगडात अनेक पक्षी मारण्याचं कसब त्यांना चांगलंच साधलं होतं.

चेअरमनसाहेबांनी आपल्या जवळच्या सहकरण्यांशी बरीच खलबतं करून विरोधकांना जास्तीत अडचणीची अन् गैरसोयीची होईल अशी एक तारीख निवडली. ती निवडू नये म्हणून अरगडेसाहेबांनी चेअरमन साहेबांना वारंवार सांगितलं. तेव्हा त्यांना 'दुसऱ्याची अडचण हीच आपली सुवर्णसंधी' असं मुत्सद्दी उत्तर ऐकयला मिळालं. चेअरमनसाहेब विरोधकांना खिंडीत गाठण्यात कमालीचे तरबेज होते. त्यांचं कावेबाज राजकरण भल्याभल्यांना वरकरणी उमजत नसे.

वार्षिकसभेची तारीख मुक्र होताच साखर करखान्याची सगळी यंत्रणा अरगडेसाहेबांच्या मार्गदर्शनाखाली क्रमाला लागली. साखर करखान्याच्या रिकम्या गोदामात सभेची बैठक व्यवस्था करण्याचा आतापर्यन्तचा प्रघात होता. चेअरमनसाहेबांनी तो मोडायचा ठरवलं. 'कॅडेट जागेत बसल्यावर सभासदांच्या डोक्यातले विचारही कॅडेट होतात.' असं स्वरचित सुभाषित ऐकून त्यांनी करखान्यालगतच्या मैदानात खुला, आलिशान मांडव उभारण्याचा घाट घातला. त्याचा ठेक चेअरमनसाहेबांच्या दूरच्या नातलगाला बिनबोभाट देण्यात आला. खुल्या मैदानाची साफ सफाई करण्याची उस्तवारी अरगडेसाहेबांवर येऊन पडली. त्यांनी मर्जीतल्या स्थानिक ठेकेदाराला हे काम दिलं आणि मांडव ठेकेदाराशी संधान बांधून मुलीच्या लग्नाच्या वेळी तसलाच मांडव टाकण्याची तरतूद करून ठेवली.

वार्षिकसभेसाठी तयार करायचा अहवाल ही अरगडेसाहेबांना नेहमीच तारेवरची कसरत वाटत आली. वीस वर्षांचा अनुभव गाठीशी असल्यामुळे सगळ्या अडीअडचणीतनं मार्ग कसा काढायचा हे त्यांना चांगलंच अवगत झालं होतं. जो मजकूर चेअरमन वाचणार, ज्याची जबाबदारी त्यांच्यावरच असणार त्याची लिखापढी अरगडेसाहेबांना करावी लागायची. ती करताना सध्याचे चेअरमन वाजवीपेक्षा जास्तच शाब्दीक घासाघीस करायचे. प्रत्येक वाक्याची माथेफेड करताना अरगडे साहेबांचा जीव मेताकुटीला येत असे. कोणीही आपल्याला बेसावध शब्दांनी पकडू नये म्हणून अरगडेसाहेब स्वताच दक्षता बाळगत. तसा मजकुराचा मसुदा ठराविक, निरूपद्रवी अन् आगगाडीच्या रूळांसारखा गुळगुळीत झालेलाच असतो. सहकरक्षेत्रातल्या धुरिणांनी तो अक्कल हुशारीनं 'घडवला' आहे. अनेकदा तो सभेमध्ये न वाचताच मंजुरीला ठेवला जातो. सभासदांना वार्षिक अहवाल आधीच रवाना केल्यामुळे तो सगळ्यांनी वाचलाच असणार अशी सोयिस्कर सबब

सांगितली जाते. उमेद्वारीच्या काळात अरगडेसाहेबांना या गोष्टीचं नवल वाटायचं. पुढे अनुभवानं अहवाल न वाचण्यातला बारकावा त्यांना उमगू लागला. कधी शब्दानं शब्द वाढतो, कधी संचालक मंडळाला अडचणीत पकडण्याचे डावपेच आखले जातात. अधनंमधनं एखाद्या वर्षी एखादा जागरूक सभासद अहवाल वाचायलाच लावतो अन् वादंगाला सुरुवात होते. वार्षिकसभेला कमीत कमी सभासदांनी यावं, खेळीमेळीच्या वातावरणात एकमेकांना ओरखडे न काढता, हसत खेळत यथेच्छ खात पित सभा पार पडावी अशीच अनेक संचालकमंडळांची सुप्त इच्छा असते. तरीही त्यांच्या मनसुब्यावर मात करणारे चिकित्सक भांडखोर, कयदेबहादुर विरोधक असतातच हे देखील अरगडेसाहेबांनी गेल्या अनेक वर्षांत अनुभवलं होतं.

अर्थविभागाकडून नेहमीप्रमाणे वार्षिक जमाखर्च, ताळेबंद, अंदाज पत्रक आदी सामग्री अरगडेसाहेबांच्या टेबलावर येऊन पडली. तिच्या खोलात शिरण्याचं अरगडे साहेबांनी हळूहळू सोडून दिलं. सनदी लेखापालांनी अतिशय चातुर्यानं आकड्यांची मांडामांड केलेली असते. सूचना देऊनही कोणीही सभासद आधी येऊन तपशीलवार माहिती घेत नाही. आयत्या वेळी एखाद्या 'शंकरसुरा'नं एखादी शंकर उकरून काढली तरी अर्थविभागाचे तरबेज अधिकारी कधी उडवाउडवीची तर कधी दिशाभूल करणारी हजरजबाबी उत्तरं द्यायला तत्पर असतात. आपली जबाबदारी आकडेवारी छापून घेताना एकही चूकराहू न देण्याची आहे, हे देखील अरगडेसाहेब अनुभवातनं शिकले.

वार्षिक अहवालात छापण्यासाठी शेकडो छायाचित्रं अरगडेसाहेबांच्या टेबलावर आली. ती निवडण्याचं काम तसं सोपं होतं. त्यांनी चेअरमन, व्हा. चेअरमन अन् मोजक्या संचालकांची ठळक छबी असलेली प्रासंगिक छायाचित्रं हातात ठेवून इतर लगेच हातावेगळी केली. अनेक संचालक वयोवृद्ध अन् गलितगात्र झाले तरी आपला तरुण वयातलं तरतरीत, पोरसवदे कर असेना व्यक्तिगत छायाचित्र छापण्याचा आग्रह धरत. उमेद्वारीच्या काळात अरगडे साहेबांना या गोष्टीचं नवल वाटायचं. पुढे तेही आपलं तिशीतलंच छायाचित्र वापरू लागले. चेअरमनसाहेबांच्या फेट्याचा रंग अन् ढंग दरवर्षी बदलायचा ते तेवढं छायाचित्र नव्यानं छपावं लागायचं.

वार्षिक अहवालाची एवढी सगळी जमवाजमव अन् जुळवाजुळव झाल्यावर अरगडेसाहेबांनी प्रसन्न चित्तानं नेहमीच्या ठरलेल्या प्रेसवाल्याला फोन लावला आणि दुसऱ्या दिवशी सगळा मजकूर व छायाचित्रं घेऊन जायला बजावलं.

उमेद्वारीच्या काळात अरगडे साहेब श्रद्धांजलीचं पान नामवंत दिवंगतांच्या नाव व हुद्यानिशी तपशीलवार यादीनं सजवायचे. परिवारातल्या ठळकदिवंगत व्यक्तींची नोंदही तत्परतेनं घ्यायचे. त्यात एखाद दुसऱ्या सुटून गेलेल्या नावामुळे वार्षिक सभेत दिलगिरी व्यक्त करण्याची नामुष्की त्यांच्यावर ओढवली. तेव्हापासून त्यांनी 'एक दोन वाक्यांच्या श्रद्धांजली' चा सोपा, सुटसुटीत, निरुपद्रवी तर्जुमा स्वीकारला. त्याला अनुसरून प्रतिवर्षाप्रमाणे हातात पेन घेऊन त्यांनी समोरच्या कोऱ्या कागदावर श्रद्धांजलीचा ठरलेला मजकूर लिहिला,

“अहवाल वर्षात कला, क्रीडा, साहित्य, राजकीय, सामाजिक सांस्कृतिक क्षेत्रातील आणि संचालक मंडळ व करखाना परिवारातील ज्या ज्ञात अज्ञात व्यक्तीचं निधन झाले. त्या सर्वांना भावपूर्ण श्रद्धांजली! ईश्वर मृतांच्या आत्म्यांना शान्ती आणि सद्गती देवो!!”

हे वाक्य लिहून झाल्यावर अरगडेसाहेबांना बॉलपेनची रिफ्रिल काढून मोडून टाकण्याचा मोह झाला. चित्रपटांमधे न्यायाधीश फ्रशीची शिक्षा दिल्यावर टाकची निफ मोडून टाकतात हे त्यांनी अनेकदा पाहिलं होतं.

अरगडेसाहेब आपल्या आलिशान खुर्चीत मागे मान रेलून निवांत झाले तेवढ्यात चेअरमनसाहेबांचा फोन खणखणला,

“हॅलो, अरगडे . . . वार्षिक अहवालाची हालहवाल कय हाय?”

“ अहवाल पूर्ण झाला साहेब.. आत्ताच श्रद्धांजलीचा मजकूर लिहिला... उद्याला प्रेसला जाईल. ”

“ हां...त्या श्रद्धांजलीच्या पानासाठीच आमी तुमाला फ्रेन लावला.. ती तुमची पेटंट लाईन या वर्षापासनं छापणं बंद करा म्हनतो आमी.. ”

“ क्व.. हो... क्व नक्के ?... साधा औपचारिक मजकूर असतो तो श्रद्धांजलीचा...”

“ हां...तेच तर म्हनतोय आमी...आसं मोघम नक्के... सगळीकडच्या मेलेल्या मानसांची ठळक ठळक नावांची यादी करा आन ती छापा...आता आमच्याच फ्यामिलीत माझे सासरे गेले, मावस सासूबाई गेल्या आन थोरल्या मुलाचे व्याही पन गेले...सगळेच पॉवरमध्ये होते...त्यांची नावं घ्या आन करखान्यात बी ज्याच्या घरी मयत झाली असंल त्यांची बी नावं येऊ द्या... समजलं? ..आशी यादी झाली की आमच्याकडं पाटवा.. केनी बी राहून जायला नक्के म्हनून! ”

दालन वातानुकुलीत असूनही अरगडेसाहेबांना अचानक घाम फुटला... ज्या बॉलपेनची रिफ्रिल त्यांना मोडून टाकविशी वाटत होती ती आपण गिळून टाकवी असं त्यांना वाटू लागलं.

जरा वेळानं डोकं शांत झाल्यावर अरगडेसाहेबांनी स्वीय सचिवाला बोलावून संध्याकळी पाच वाजता सगळ्या विभागप्रमुखांची तातडीची सभा आयोजित करायला सांगितली. फ्रेनवरनं चेअरमनसाहेबांना तिला हजर राहण्याची विनंती केली.

दिवसभर अरगडेसाहेबांनी एवढ्या तातडीची सभा कशासाठी बोलावली असेल याचीच सर्व विभागांमध्ये खमंग चर्चा होत राहिली. कोणाला कहीच उलगडा होत नव्हता. वार्षिकसभेनंतर होणाऱ्या भोजनाचा मेनू ठरवण्यासाठी सभा असेल असं कहीना वाटलं तर कहीना दिल्या जाणाऱ्या भेटवस्तूबाबत सल्लामसलत होईल असं वाटलं.

बरोबर पाचाच्या ठोक्याला चेअरमनसाहेबांची आलिशान गाडी करखान्याच्या आवारात शिरली. वेगवेगळ्या विभागातल्या सलाम्या घेत ते सभागृहात पोचले. अरगडेसाहेबांनी त्यांचं स्वागत केलं आणि सभेला रीतसर सुरुवात झाली.

“ आता आपण श्रद्धांजलीच्या पानासाठी इथं एकत्र जमलो आहोत. हे पान आपल्या वार्षिक अहवालात घालायचं आहे. अहवाल वर्षात कला, क्रीडा, साहित्य, राजकीय, सामाजिक सांस्कृतिक क्षेत्रात आणि संचालक मंडळ व करखाना परिवारात ज्या ज्ञात अज्ञात माणसांची मयत झाली. त्या सर्वांना श्रद्धांजली वाहण्यासाठी त्यांची सगळी यादी छापायची ठरलं आहे. तेव्हा, कला, क्रीडा, साहित्य क्षेत्रातली जी माणसं दिवंगत झाली आसतील त्यांची क्वपरेसाहेबांनी करावी.... ”

अरगडेसाहेबांचं बोलणं एकत्र चित्तानं ऐक्यारे क्वपरेसाहेब आपलं नाव ऐक्याच उत्तेजित झाले.

ते म्हणाले,

“ तसा आता माझा कला, क्रीडा, साहित्य क्षेत्राशी संबंध उरलाच नाही इथल्या क्वमांच्या धबडग्यात.. पण ठीक आहे मी करतो. यादी फक्त महाराष्ट्रापुरतीच करायची ना ? ”

“ हो.. राजकीय, सामाजिक सांस्कृतिक क्षेत्राची जबाबदारी मी पाटीलसाहेबांवर सोपवतो. ”

आपलं नाव ऐकून पाटीलसाहेब दचकले. ते म्हणाले,

“ चालल की.. राजकीय क्षेत्राची माला खडा न् खडा माहिती आहे. पण ते.. सामाजिक सांस्कृतिक क्षेत्राचं ओ क्व ठो कळत नाही आपल्याला. तेव्हा.. ”

“ ठीक हाये... या साली आपन राजकीय क्षेत्रावर जोर देऊ.. पुढच्या सालाला सामाजिक, सांस्कृतिक क्षेत्राचं बगू. हां, ही घ्या आमी केलेली यादी पाटीलसाहेब.. ही नावं अँड करा तिच्यात. ”

चेअरमनसाहेबांनी जाकिटातनं आणलेली पाकिटातली यादी त्यांच्या हातात दिली. पाटीलसाहेबांनी ती व्यासपीठावर जाऊन बक्षिस घ्यावं तशी घेतली. एक दोनजणांनी टाळया अभावितपणानं वाजवल्या. त्यांनीही चेअरमन साहेबांना अन् सगळ्यांना नमस्कर केला स्वाभाविकपणानं.

“ आता आपलं पुढचं कम.. ” अरगडेसाहेब उत्साहित होऊन बोलू लागले, “ आपल्या करखाना परिवारात अधिकन्यांपासनं शिपायांपर्यन्त ज्यांच्या घरात मयत झाली असंल त्यांची नावं गोळा करायची आहे. जोशीसाहेब, तुमी लिहून घ्या ,चटचट.. ”

डुलकी घेणारे जोशीसाहेब सावध झाले आणि पटापट लिहू लागले.

“ माझा साडूभाऊ खलास झाले... मागल्या महिन्यात... राजकरनात होते ते... माजी सरपंच घ्या त्यांचं नाव.. ” असं म्हणून दस्तुरखुद अरगडेसाहेबांनीच खिशातला कागद जोशीसाहेबांकडे सरकवला.

“ साडूभाऊ कायला हो साडूच म्हना की.. ” चेअरमनसाहेब तारस्वरात म्हणाले.

“ साडूभाऊच बरोबर आहे. मोरोपन्तानी एक आर्यंत म्हटलंय.. ‘साडू न तू उलटा ऊभा...’ असं. तेव्हा उलटा भाऊ म्हणजे साडूच की हो... ”

कापरेसाहेबांचं हे स्पष्टीकरण बहुतेकांच्या डोक्यावरनं गेलं!

“ माझी चुलत सासू गेल्याच महिन्यात गचकली... ग्रामसेविका होती ती... ” नागडेसाहेबांनी तिच्या नावाची चिठ्ठी जोशीसाहेबांना दिली.

“ माझा दुदभाऊ... गेला अपघातात.. ”

“दुदभाऊ.. म्हनजे कोनता भाऊ.. ?” चेअरमनसाहेबांनी तारस्वरात विचारलं.

“ म्हनजे तो जनमला तवा त्याच्या आईला दूद नव्हतं. तो माज्या आईच्या दुदावर ल्हानाचा मोटा झाला.. म्हनून दुदभाऊ.. ” हेगडेसाहेबांनी खुलासा केला.

हे ऐकून चेअरमनसाहेबांनी अन् अरगडेसाहेबांनी डोक्याला हात लावला!

“ माझा पुतन्या... ”

“ माझी भावजई... ”

“ माझा भाचा... ”

“ माझी भईन... ”

“ माज्या नंदेचा न्हवरा.. ”

“ माझा आजला.. ”

अशी मयतांच्या नावांची अन् नात्यांची सरबत्ती सभागृहाच्या काना कपेपन्यातनं सुरू झाली. कहीनी चिठ्ठयांवर नावं लिहून ती जोशीसाहेबांना नेऊन घायचा सपाटा चालवला!

व्यासपीठावर चेअरमनसाहेब अन् अरगडेसाहेब डोक्याला हात लावून बसून राहिले.

शेवटी सभागृहातला कल्ला थांबवत चेअरमनसाहेब उठून उभे राहिले अन् म्हणाले,

“ हे बगा.. तुमच्या सगळ्यांच्या भावना आमाला समजल्या. इथं ज्या चिठ्ठ्या गोळा झाल्या त्या केनत्या घ्यायच्या आन् केनत्या सोडून घायच्या याचा निनर्य अरगडे साहेब आपल्या कम्यासिटीत पुढल्या वर्षी घेतील. यावर्षी मात्र मागलंच वाक्य क्रयम राहिल. अरगडेसाहेब आता आपल्याला त्ये वाचून दाकवतील...”

अरगडेसाहेब हलकंसं स्मितहास्य करत उठले. ‘माझ्या मनू जे जे होते ते ते दिले भगवंते’ ही अभंगाची पुटपुटत त्यांनी सकळपासनं जपून ठेवलेला कगद कढला अन त्यातलं ते सर्वसमावेशक ,निरूपद्रवी वाक्य सभेला पुन्हा वाचून दाखवलं,

“ अहवाल वर्षांत कला, क्रीडा, साहित्य, राजकीय, सामाजिक सांस्कृतिक क्षेत्रातील आणि संचालक मंडळ व करखाना परिवारातील ज्या ज्ञात अज्ञात व्यक्तींचं निधन झाले. त्या सर्वांना भावपूर्ण श्रद्धांजली! ईश्वर मृतांच्या आत्म्यांना शान्ती आणि सद्गती देवो!! ”

हे वाक्य वाचून होताच चेअरमनसाहेबांसह सगळे उठून उभे राहिले आणि सगळ्यांनी पाच मिनिटं स्तब्धता पाळून श्रद्धांजली वाहिली.

करण चेअरमन साहेबांनी आपल्या मनगटावरचं घडयाळ एकटक पाहात पाच मिनिटं स्तब्धता पाळली होती !

“आता जी श्रद्धांजली वाचून झाली तीच छापून पुन्हा श्रद्धांजली म्हणून वार्षिकसभेत दिली जाईल. याची सगळ्यांनी नोंद घ्यावी....”

अरगडेसाहेब वरकरणी गंभीर पण मनातनं मिश्किल होत तारस्वरात म्हणाले!

चेअरमनसाहेबांसह आता कुणालाही कुरकुरायला जागाच उरली नाही ‘हलवून खुंटा बळकट’ झाल्याचं सात्त्विक समाधान त्यांच्या चर्येवर तरळून गेलं.

oooooo

१०. जिवन्त भुताची कथा

वाऱ्यानं भिन्नाट ताल धरताच हातातलं भिरभिरं फिरू लागल्यागत नाथा जोगाईच्या देवळातनं बाहेर पडला. आसमन्तात अंधाराचं सावट पसरू लागलं. हातापलीकडचं चक्क दिसत होतं अन् दोन हाकेवरचं माणूस थबकवं इतकी शांतता पसरली होती. नाही म्हणायला वाटेलगतच्या शेतांतनं मोटकऱ्यांच्या मोटा अखेरचं पाणी शिम्पत होत्या. त्यांचा कुर्र रं SSSकीर्ररं SSS आवाज सगळीकडे घुमत होता.

नाथा देवळातनं बाहेर पडता पडता जरा थबकून, मागे वळून म्हणाला,

“ ए.. शंकऱ्या .. ध्यान ठिव तू बाबाकडं...मी गावात जाऊन आलुच बघ...”

आपली हाफ पॅण्ट वर करत शंकऱ्या जेव्हा “ व्हय व्हय ” म्हणाला तेव्हा नाथाच्या पायांनी सपाटून वेग घेतला.

हिरवी रानवट मागे पडली अन् गावातल्या घरांच्या ओळी नाथाला दिसू लागल्या. गावचा आठवडे बाजार अर्धा अधिक उठला होता. उरलेला भाजीपाला स्वस्त भावातही घ्यायला गिऱ्हाईकं तयार होत नव्हती. ग्रामपंचायतीचे दिवे अंधुक प्रकाश देऊ लागली.

नाथाला पळताना पाहून जाणारी येणारी माणसं त्याच्याकडे थबकून पाहात असत अन् ‘हं.. वल्ली आहे झालं ’ असं पुटपुटत निघून जात. त्याचा धांदरट स्वभाव सान्या गावाला माहीत होता. समोरनं हैबतराव अन् महिपतराव येत होते. दोघांनी नाथाच्या बखोटीला पकडून कसंबसं थांबवलं. त्याच्या धापाकडे बघत हैबतरावांनी विचारलं,

“आरं कऱय रं.. नाथ्या... कऱसली येवढी घाई चाललीय.... आसा कऱय पळतूस वाग पाठी लागल्यावानी?”

पाटलाच्या घराकडे बघत नाथानं दम घेतला अन् कऱसंबसं म्हणाला,

“ कऱय नाय जी...चाला की पाटलाच्या घरला सांगतूच सारं.”

महिपतराव त्याच्याकडे बघून हसले. हातातली बिडी पायाखाली चिरडत म्हणाले,

“पक्की नेभळट वल्ली हाय गावातली...कऱई दिसलं की त्येच घेऊन पळतुय... मागं येकऱ्दा यानं शेतात लष्कऱाचं हेलीकऱ्प्टर पाईलं... त्ये कऱय करतं हये पाहन्यापरीस हा पाटलाच्या घराला र.. वा.. ना !”

नाथा तडक पाटलाच्या घरात शिरला. राधाकऱ चुलीजवळ भाकऱीचं पीठ मळून भाकऱ्या थापत होती. चुलीवर कऱलवणासाठी टाकलेली फ्रेडणी आवाज करत तडतडत होती. पलीकडचा भात स्टेशनात उभ्या रेल्वे इंजिनासारखा फुऱ्स आवाज करत धापा टाकत होता.

नाथानं राधाकऱसमोर मधल्या खांबाला टेकून बसकण मारली. बोलण्यात केविलवाणेपणा आणत तो राधाकऱला म्हणाला,

“ आकऱ ग...आपल्या बाबाचं कऱई खरं न्हाई..”

तो गुडग्यात मान घालून मुसूमुसू लागताच घरातली माणसं, लेकीसुना, नोकऱचाकऱ बावरले अन् त्याच्याभवती गोळा झाले.

“ नाथ्या आसं कऱय जालं रं बाबा..” असं म्हणत राधाकऱ त्याच्याजवळ सरकल्या.

“ आटोपला आसंल करबार.. ” केणालाही ऐकू न जाईल अशा बेतानं नाथा मान वर न करताच पुटपुटला.

राधाक्कची नव्या शेतावरनं आलेली मुलं पागोटी खुंटीला टांगून त्याच्याजवळ येऊन बसली.

थोरल्या विश्वनाथानं त्याच्याकडे बघत विचारलं,

“ आरं, आसं रडतुस कय बायल्यावानी.. कय घडलं त्ये बैजवार सांग की लेक.. म्हनजी आमी बी रडायामोक्ळं व्हवू की.. ”

नाथा डोळे पुसत म्हणाला,

“ पानी द्या अगुदर.. ”

केणीतरी आणून दिलेलं पाणी एक दमात संपवत नाथानं तोंड पुसलं अन् म्हणाला,

“ आज दुपारच्याला बाबानं माला सांगावा धाडला... ”

हा आता नमनालाच घडाभर तेल जाळणार हे ओळखून मधला रघुनाथ त्याच्यावर खेक्सला,

“ आरं कय घडलं त्ये सरळ सरळ सांग अगुदर.. ”

“तवा मी आपल्या जुन्या शेतातनं बैलगाडी जुपून बाबाला धिऊन ग्येलो तिथं.. बाबा म्हनला, माला पाय मोक्ळं कययचं म्हनून त्याला म्या आन् शंक्यानं उचलून जोगाईच्या देवळात न्येलं. मनाशी म्हनलं, म्हतारं मानूस आन् बिमार.. बाबाची ईच्छा कयला आखडा.. ”

धाकटा बाळनाथ पुन्हा त्याच्यावर खेक्सला,

“ फटाफटा सांग की लेक... बाबा गचकला क एकदाचा? ”

हे ऐकून राधाक्कनं एकदम रडायला सुरुवात केली. केणीतरी आणून दिलेलं पाणी पिऊन हुंदके देऊ लागली.

“ न्हाई.. न्हाई.. धुगधुगी आसंल नव्ह आजून... शंक्या हाय ना तितं. ”

“ हरामखोरा, तू त कई केलं नाही ना बाबाला.. ” विश्वनाथ दरडावणीच्या सुरात ओरडला.

“ न्हाई... म्या फक्स्त माजी चिलीम वढायला दिली बाबाला... आकरी ईच्छा मानून.. ”

नाथा हलक्या आवाजात म्हणाला.

“ माज्या... दादानं आखरी चिलमच वढली व माय ... ” राधाक्कनं तारस्वर लावला.

“ व्हय.. बाबा जोगाईदेवी म्होरं गेला.. पाया पडला... आन भायेर यिऊन टेकला... माज्या हातची चिलीम धिऊन म्हनला, ‘नाथ्या, दोन चार झुरके माला बी वढू दये..’ म्या मनाशी म्हनलं, म्हतारं मानूस आन् बिमार.. बाबाची ईच्छा कयला आखडा.. ’ बाबानं चार दोन झुरके वढले आन साफ आडवाच जाला जोगाईदेवी म्होरं... ”

एव्हाना शेजार पाजरच्या बायक जत्रेगत पाटलाच्या घरात जमा झाल्या. फ्रेडणीचा जळकट अन् भाताचा करपट वास घरभर दरवळू लागला. केणी तरी फ्रेडणीचं रिकमं अन् भाताचं भरलेलं पातेलं खाली उतरुन ठेवलं. मिळून सगळ्या बायकनं रडण्याचा पंचम सूर लावला. राधाक्कनं रडणं आवरतं घेऊन नाथाला विचारलं,

“रांडेच्या.. येवस्तित पाह्यलं क? क.. आला तसाच धावत पळत.. ” तिला आपल्या भावाला चिलीम ओढण्याची हुक्की यायची हे माहित होतं.

“आता कय आन कसं सांगू तुम्हास्नी राधाक्क... ” नाथा बोलता झाला. “ सगळ्यात पहिले म्या नाडी बगीतली.. लईच मंद.. जवळ जवळ नाईच... डोळं आन छाती बी पायली... ती थंडच व्हत हुती... आता माजं कई चुकलं आसंल तर उचला ती पायतान हाना माला.. ”

गाभिर्याला वेगळं वळण लागू नये म्हणून विश्वनाथानं नाथाला चुचकरत त्याची पाठ थोपटली.

बाबा पाटील गावातलं जुनं प्रस्थ होतं. चिक्कर शेतीवाडी अन् धनदौलतीचा धनी. दोन वेळी संसार मांडला तरी निपुत्रिकचा शाप कमाळावर कयम राहिला. दुसरं कुटूंब वारल्यावर बाबा पाटलानं आपल्या बहिणीला, राधाक्कला तिच्या तिन्ही मुलांसह आश्रय दिला. कोणालाही दत्तक घेण्याच्या भानगडीत तो पडला नाही. त्याच्या तामसी स्वभावामुळे तिन्ही मुलं त्याला वचकून असत. राधाक्कलाही आपली हकलपट्टी होण्याची भीती सतावत असे. त्यानं मृत्युपत्र करून ते कोणाला तरी सांभाळायला देऊन ठेवलं असणार अशी सगळ्यांना शंका येत असे. त्याला त्याबाबत विचारण्याची कोणाची ही टाप नव्हती. त्याला नीट वागवलं नाही तर तो असलेलं किंवा नसलेलं मृत्युपत्र बदलण्याचा खटाटोप म्हणा, उपद्व्याप म्हणा करेल अशीच सगळ्यांना धास्ती वाटायची. त्याच्या तामसी स्वभावाला पाताळयंत्रिपणाची पहिल्यापासंन जोड होती. उतारवयात त्याची दम्याबरोबर संशयी वृत्ती वाढत गेली. नुक्ताच आजारपणातनं उठल्यामुळे त्याची जगण्याची वखवख चरचरणान्या जखमेप्रमाणे इतरांना तापदायक ठरू लागली. दिसेल त्याच्यावर डाफरणं, रात्रीबेरात्री उठून इतरांना जागवणं, कशाचाही हट्ट धरणं असल्या त्याच्या वागण्याला घरातले सगळे कंटाळले.

“तवा आसं जालं न्हवं...” मधल्या रघुनाथानं सुस्करा सोडण्याचा आव आणला.

“व्हय... बाबा पाटलाला आता वाडयावर आणावं लागलं.. त्यानंच हुबा केला हा बारदाना..”

“सोयन्या धायन्यांना रातोरात सांगावा धाडावा लागलं... लईच झ्याक मरन आलं बाबाला..”

“मयताचं सामान गोळा करावं लागलं. परान बी सोडला तो जोगाईच्या साक्षीनं..”

वृद्ध ग्रामस्थ मंडळी आपसात बोलू लागली.

“बाबाला आनाया दनकट बाजलं घ्या...सकळच्याला त्यावर अंगोळ व्हेईल त्याची...तुळशीपत्र आन गंगाजलाचा गडू बी आसू द्या... भजनी मंडळाला सांगावा धाडा...”

अशी सगळी तयारी करून विश्वनाथ, रघुनाथ, बाळनाथ, नाथा आणि दहा वीस गावकरी जोगाईच्या देवळाकडे निघाले तेव्हा चांगलाच अंधार पसरला. पुढे चालणाऱ्यांच्या हातात एक गॅसबत्ती अन् मागे दोन चार कंदील होते.

जोगाई देवीचा बाग ओलांडून मुख्य मंडळी ओटयावर चढली. तिथं एक कोपन्यात शंकर थरथरत उभा होता. विश्वनाथ पुढे झाला. त्यानं आपला हात बाबा पाटलाच्या मिशाळ नाकजवळ नेला अन् नकरार्थी मान हलवली. एक म्हाताऱ्या गावकऱ्यानं नाडी हातात घेत म्हटलं,

“वाईच धुगधुगी हाय.. पन बाबा शान्तच व्हेईल तासा दोन तासात... आंग लईच थंड पडलंय बाबाचं..”

“गंगाजल, तुळशीपत्र, मांडी देनं आपन वाडयावरती करू.. आता आपन निघू म्हाताऱ्याला धिऊन..”

“हं...चला, मंडळी ठिवा बाजल्यावर आन धिऊन चाला गावाकडं...बाबाच्या नशिबात आसं देवीच्या म्होरं आसं आपसूक मरन लिक्कलं व्हतं म्हनायचं.. चला बिगी बिगी..”

चार माणसं पुढे सरसावली. त्यांनी बाबाला टांगाटोळी करून बाजेवर निजवलं आणि बाबा पाटील चक्क उठून बसला! सगळे दोन हात मागे सरकले. गॅसबत्ती धरणारा अचानक कलंडला आणि ती घरंगळत जाऊन फुऽऽऽऽ आवाज करत विझून गेली. दोन चार कंदील धरणारे पकड बळकट करत बाबा पाटलाचं उठून बसणं टक्कमक पाहू लागले. विश्वनाथ, रघुनाथ, बाळनाथ, नाथा आणि दहा वीस गावकऱ्यांची भीतीनं गाळण उडाली.

आपल्याला बाजल्यावर निजवलं आहे अन् अवतीभवतीची सगळी मंडळी बोडकी आहेत यावरनं चलाख बाबानं कय प्रकर आहे हे लगेच ताडलं. बसल्या जागेवरनं तो संतापानं खेक्सला,

“ माला वाटी लावाया आला जनु... म्या मेलो म्हनुन...पर ध्यानात ठिवा आजून मी जिता हाय... लागलीच मरनार न्हाई... इस्टेटीवर डोळा हाय भडव्यांचा...”

थोरला विश्वनाथ, मधला रघुनाथ अन् धाकटा बाळनाथ खालमानेन ऐकत होते.

एकदम कही तरी आठवून बाबा पाटील पुन्हा खेकसला,

“ आन तो हरामखोर नाथ्या कुटं हाय...ना SSथ्या.. ”

सगळेजण दोन हात मागे सरकले अन् नाथा एकदम तोफेच्या तोंडी आला. तिकडे शंकरची थरथर थांबली होती अन् इकडे नाथाची थरथर सुरू झाली होती.

“ भडव्या... कय रं...चिलमीत गांजा घालतूस व्हय? ...चकर यिऊन बेसुद जालो तर म्येलो कय कय रं मी ? आं SSSS”

बोलता बोलता बाबा पाटील पुन्हा बाजेवरती कलंडला. इतक वेळ दातखीळ बसल्यासारखा गप्प असलेला नाथा पुढे वाकून अभावितपणे म्हणाला, “ अवो... पुना म्येला वाटतं बाबा.. ”

क्रेणीतरी त्याला दटावत म्हणालं,

“ ए ... नाथ्या... बाबा म्येला नव्हं... त्याचं भूत बी जालं नव्हं... पन त्ये... ”

“ पन त्ये कय...” चारजणांपैकी एकनं बाबा पाटलाचं बाजलं पेलत विचारलं,

“ त्ये आता जिवन्त भूत झालेलं हाय !”

सगळे हसले आणि गावाच्या वाटेला लागले.

मानगुटीवर कयम बसलेलं बाबा पाटलाचं जिवन्त भूत खांद्यावर पेलवत गावाचे पाय उचलू लागले!

oooooo

(जागृती दिवाळी अंक १९६९)

११. गाडयांचा ताफ़ गेला..

आठवड्याचा बाजार आटोपून, भरपेट जेवण करून भोजू चावडीच्या दिशेनं निघाला. तिथं नेहमी गप्पा मारणारं टोळकं जमू लागलं . बाजीराव, रंगराव, जोशीगुरुजी, नामाटेलर आदी मंडळी आधीच आली होती. चावडीच्या आसपासच्या ओट्यांवर छोटे मोठे घोळके नेहमीप्रमाणे गप्पा छटत बसले होते. भोजू दिसताच बाजीरावाला स्फुरण आलं. त्यानं विचारलं,

“ ये भोजू ये... कय समजली शहरातली नवी खबरबात.... ? ”

“ कर्ई नई भाऊ... तिकडं येकच चर्चा चालू हाय.. ”

“ चर्चा ?कयची ?”रंगरावानं कन टवकरले.

“ लई लांबनं म्हनजी लंडनवरनं गाडया येनार हायीत म्हनं. ”

“ गाडया... आन त्या लंडनवरनं...त्यात नवीन कय हाय?”

“ आरं आपलं गावच हाय आग्रारोडला लागून.... हमेशा दिसत्यातच ना गाडया ...कधी दिल्लीच्या तर कधी मद्रासच्या. त्यात कय नवल नाय भाऊ...”

आपला गावाबाहेरचा पेट्रोल पम्प बंद करून ,जेवण करून सदाशिव चावडीवर येऊन पोचला.

“ या पेट्रोलकर या...” सदाशिवाला गावाला हे नवं नाव बऱ्याच दिवसापासनं बहाल केलं.

“ तुम्हाला कळलंच आसलं...गाडयांच्या जागतिक स्पर्धेविषयी.. ”

“ हां.. म्हादेवनं बातमी आणली... पन तिचा गावाशी कय संबध ?”

“आसं कसं.. आग्रारोडवर, महामार्गावरलं आपलं महत्त्वाचं गाव.. गाडयांची शर्यत पाह्यला मिळलं हे गावचं भाग्य नाई क ?” इतक वेळ कहीच न बोललेले पाटील म्हणाले.

पाटील बोलू लागलेले पाहून आसपासच्या ओट्यांवर छोटेमोठे घोळके कुतुहलानं त्यांच्याभवती गोळा झाले. जणू अनधिकृत ग्रामसभाच सुरू झाली.

“ क वो.. पाटील.. येक शंकर हाय.. ”मॅट्रिकच्या वर्गात शिकणारा ज्ञानोबा म्हणाला, “आता ही शर्यत...बैलगाडयांची नाही गाडयांची ... तेवा सगळ्या गाडया येकच वेळी आग्रारोडवरनं कशा धावतील? त्यांच्या येकमेकांना खेटून खेटून टकरी नाही क होनार.. ”

“ आरं... ज्ञान्या .. ही जागतिक शर्यत हाय...तिचे नियम येगळे आसतात.... सगळ्या गाडया आपल्या समोरनं सुसाट वेगानं येक पाटोपाट जातील...त्यांचं टायमिंग नाशिक्ला चेक व्हील...पुढं मम्बईत्याआधी इंदूर, धुळं, मालेगावला आसंच टायमिंग चेक जालेलं आसलं .... आसं करत करत त्यातनं पहिला दुसरा नम्बर कढतील...” सदाशिव पेट्रोलकरनं माहिती पुरवली.

“ आशी भानगड राहती क.. आमाला वाटलं लंडनवरनंच सगळ्या गाडया येकच वेळी सोडल्या आसतील.. आपल्या बैलगाडयांच्या शर्यतीवानी...” ज्ञानोबाचा मित्र तुक्केबा निरागसपणानं म्हणाला.

जागतिक कर रॅलीची अशी जुजबी माहिती कळल्यावर पाटलांचं उपजत पुढारपण जागं झालं. त्यांना उत्साहाचं भरतं आलं. या निमित्तानं आपल्याला मिरवता येईल, पेपरात नाव छापून येईल असा मनाशी विचार करून ते म्हणाले,

“ या गाडया आपल्या गाववरनं क्वा पास व्हनार हायेत भोजू ?”

“ येत्या आईतवारी.. सकळी दहा वाजेपासनं.... ”

“ हये ब्येस जालं.... मध्यान राती जात्या कय बी करता आलं नसतं.... ”

“ म्हनजी ...आपल्याला कय कराचचं ? ”

“ आरं गावाकडनं .. स्वागत नक्के क्व कराया... जानान्या गाडयांचं... गाडीवाल्या डायवरांचं... ”

“ अवो... पाटील.. गाडया आपल्यासाठी थांबनार हाईत थोडयाच .. ”

“ न क्व थांबेनात... पन आपली संकृती कय म्हनते.... ”

“ आतिथी देवो भव. ” जोशीगुरुजी अभावितपणे बोलले.

“ बराबर.. तवा आता कय कय करता येईल आन कोनी कोनी कय कराचचं त्ये ठरवून टाकू. ”

पाटलांचं बोलणं ऐकून क्वहीनी क्वन टक्करले. क्वही सटकले. कारण हे कारण सांगून ते देणगी जाहीर करायला भाग पाडतील. नंतर ती वसूल करतील असा क्वहीचा अनुभव होता.

“ पहिल्यांदा आग्रारोडवर स्वागताच्या क्वमानी हुभाराव्या लागतील. त्याच्यावरती ‘ वे S ल S क S म ’ आसं विग्रजीत रंगवून घ्यावं लागलं.. ”

“ लई ब्येस... त्यासाठी माजी देनगी... ” पाटील बोलू लागताच सरपंच त्यांना अडवून म्हणाले,

“ नाई.. पाटील.. हा खर्च ग्रामपंचायत करलं... ”

सरपंचानं आपली देणगीतनं अलगद सुटक्क केल्यानं पाटील मनातनं खुश झाले.

“ फलक्कचं क्वपड रतनशेटनं फुकट दिलं तर मी ते फुकट शिवून देईल.. ” नामा टेलर म्हणाला. असे डाव टाकयला तो तरबेज होता. रतनशेटला आढेवेढे घेऊन हो म्हणावं लागलं.

फलक्कचर इंग्रजी मजकूर लिहिण्यासाठी तालुक्याला जाऊन तिथल्या कॅलेजातल्या एखाद्या प्राध्यापकची मदत घ्यायचं ठरलं. ही जबाबदारी कुलकर्णीमास्तरांनी घेतली.

“ वेलक्कच्या स्पेलिंगवर लक्ष ठेवा... Wel come असंच हवं. नाही तर Well come असं झालं तर फॅरीनच्या डायवरांना वाटल आपल्याला विहिरीत यायलाच बोलावताहेत !” बी. ए. स्पेशल मराठीचा पोपट बोलला आणि एकटाच हसला!

“ आग्रारोडच्या कडेला रोज सकळ संध्याक्कळ हागनदारी बसते... ती बंद करावी लागलं. ”

ग्रामसेवकनं कुरकुरला. त्यावर भरपूर चर्चा झाली. शेवटी दोन दिवस तरी सगळ्यांनी तिकडे बसू नये असं ठरलं.

“ एखाद्या गाडीवाल्याला पेट्रोल, डिझेल कय बी लागलं तर मी त्ये फुकट देईन.. गावातरफे.. ” सदाशिव पेट्रोलकरनं जाहीर केलं. अशी वेळ आपल्यावर येणारच नाही हे त्याला पक्कं ठाऊक होतं.

“ मी पंचर क्वडून टाकीन... अरजन्ट... फ्री अप चार्ज .. ” मद्रासी अण्णानं पुस्ती जोडली.

अशा आणखी बऱ्याच बारीक सारीक सूचना अनेकनी केल्या. देणगीचा आकडा क्वेणालाच जाहीर करावा लागला नाही. त्यामुळे जो तो खुश होता पण पाटील मनातनं खट्टू झाले.

शर्यतीचा दिवस उजाडला.

सकळी लफ्फेदार फेटा गुंडाळून अन् ठेवणीतला क्वेट घालून पाटील आग्रारोडच्या कडेला आले. चक्कर मारून त्यांनी तयारीची पाहणी केली. क्वमानी उभ्या राहिल्या होत्या. त्यांना केळीचे खांब लावण्यासाठी त्यांनी सर्जेरावाच्या मळयात दोन माणसं

त्याच्याजवळ पाण्यानं भरलेली घागर होती. पाचवी मोटार पार होताच त्यानं मागे वळून बघितलं. आपणच एकटयानं गाडयाचा ताफ़ पाहिला हे लक्षात येताच त्याच्या थापा मारण्याच्या वृत्तीनं उचल खाल्ली.

सगळं स्थिरस्थावर झाल्यावर पाटील, सरपंच अन् गावकरी आग्रारोडकडे एक टक लावून बसले. बराच वेळ तरी एकही मोटार आली नाही. सगळ्यांची वाट पाहण्याची आतुरता ओसरू लागली. कंटाळा येऊन पाटलांनी भोजूला विचारलं,

“कय रे भोजू ... कशी व्हती पयल्या नम्बरची गाडी ?”

“लईच रुबाबदार.. पाटील.. अवो, तिच्या डायवरनं माला शेकहयांड केला..”

“ओं.. शेक हॅण्ड नाई हॅण्ड अप म्हन की ल्येक..”

“हां.. त्येच त्ये.. दुसऱ्यानं मोटार पळवता पळवता आपली क्मानीवरची पाटी बी वाचली..”

“ओं.. कय.. सांगतोस.. चला.. आपलं गाव धन्य जालं.. !”

“हा.. तिसरा डायवर ... तुमच्याकडं पाहत पाहत ग्येला पाटील..”

हे ऐकून पाटलांना धन्य.. धन्य वाटलं. इतक़ डोक्यावर वागवलेला जडबदक फेटा कढून त्यांनी टेबलावर ठेवला. आता तो पेलायची गरज नाही असं त्यांना वाटून गेलं.

“चौथ्यानं सरपंचाची म्हस लई सफ़ईनं चुकवली... उदळनारच व्हती ती... अक्सिडेंट जाला आसता..”

एकनं माहिती पुरवली.

आपण नाही तरी आपल्या म्हशीनं याची देही याची डोळा शर्यत पाहिली याचं सरपंचाला समाधान वाटलं.

“पाचवा सदाशिवअण्णाच्या पेट्रोल पम्पाकडं लईच बगत बगत ग्येला... त्यांच्या गाडीचं पेट्रोल संपलं.. बहुत्येक..”

“आता क्वई शर्यतीत दम नाई.. याच चार पाच गाडयांतनं पर्ईला दुसरा नम्बर निघलं.. उद्याला छापून येईलच पेपरात..” असं म्हणून चुळबुळत रतनशेट उठले आणि आपल्या दुकनाकडे निघून गेले. हळूहळू घोळक़ विरळ होत गेला. क्वही मोटारी जाताना उत्साही लोकांनी “भारत माता की ज SSSS” असा जयघोष केला.

दुपारचा दीड वाजत आला. पाटील, सरपंच, जोशी गुरुजी आदी आसनस्थ मंडळीही घोरोघरी निघून गेली.

भोजू मात्र भरधाव जाणाऱ्या मोटारीची पावसाप्रमाणे वाट पाहत राहिला. त्यानं घागरीतलं पाणी पिण्यासाठी पेल्यात ओतलं तेवढयात एक मोटार त्याच्याजवळ गच्चकन उभी राहिली. भोजू अवाक् झाला.

“वॉटर... वॉटर... प्लीज...” मोटारीतला माणूस बोलला.

त्याच्या खाणाखुणावरनं त्याला पाणी हवंय हे भोजूनं ताडलं. घागर घेऊन मोटारीजवळ गेला. त्यानं पाण्याची बाटली भरून घेतली. उरलेलं पाणी ओंजळ करून प्यायला. त्या माणसानं खुश होऊन एक चपटी बाटली भोजूच्या हातात टेकवली. भोजूचं उर आनंदानं भरून आलं. संध्याक़ळचा प्रश्न मिटला, तो मनाशी म्हणाला. लघुशंकेसाठी गेलेल्या जोशीगुरुजींनी दूरवरनं हा प्रकर पाहिला. ते पुटपुटले,

“याला म्हणतात... आतिथी देवो भव...”

भोजूला ‘क्वित्ती सांगू मी सांगू कुणाला .. आज आनंदी आनंद झाला ’ असं वाटू लागलं. तो धावत पळत गावाकडे निघाला.

oooooo

(जनता टाइम्स दिवाळी अंक १९७०)

